

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

SOL 065

Ht 2005

ÄR EGENFÖRETAGANDE EN RISKFAKTOR FÖR ALKOHOLMISSBRUK?

- en studie om egenföretagande och dess villkor kan vara riskfaktorer för alkoholmissbruk.

Författare: Ingrid Duvander
Handledare: Agneta Hedblom

ABSTRACT

The aim of this essay was to obtain an understanding about company owners thinking about the connection between having an own company, and the risks for an alcoholic abuse. The risk factor I was researching was stress, alcoholic culture, accessibility and rehabilitation.

I have interviewed five owners of small companies, two women and three men, which represents four different kinds of branches. The theories I used in analysing the empirical findings where the theories of psychosocial work environment of Lazarus, Karaseks demand/control model, epidemiology- and culture perspective.

I have found that the main stress factors for company owners where the economical stress and great load of work. The stress was also related to the fact that company owners of small companies often were alone with all the responsibility and problems.

Women did not use alcohol very often as a tool to reduce stress. If individuals were using alcohol to reduce their stress, it also had to deal with their ability of coping and also what channels they had for coping.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<u>1. FÖRORD</u>	5
<u>2. INLEDNING</u>	6
<u>2.1 PROBLEMFÖRMULERING</u>	6
<u>2.2 SYFTE</u>	9
<u>2.3 FRÅGESTÄLLNINGAR</u>	9
<u>2.4 BEGREPP</u>	9
<u>2.4.1 Alkoholmissbruk</u>	9
<u>2.4.2 Egenföretagare</u>	10
<u>2.4.3 Rehabilitering</u>	10
<u>2.4.4 Stress</u>	10
<u>2.4.5 Tillgänglighet</u>	10
<u>2.4.6 Alkoholkultur</u>	11
<u>3. METODDEL</u>	12
<u>3.1 METODBESKRIVNING</u>	12
<u>3.2 URVAL OCH AVGRÄNSNINGAR</u>	13
<u>3.3 VALIDITET OCH RELIABILITET</u>	15
<u>3.3.1 Validitet</u>	15
<u>3.3.2 Reliabilitet</u>	16
<u>3.4 REFLEKTIONER KRING FÖRFÖRSTÅELSE</u>	16
<u>3.5 ETISKA ÖVERVÄGANDEN</u>	17
<u>3.6 KÄLLPRESENTATION</u>	18
<u>3.7 ANALYS</u>	18
<u>3.8 FORTSATT FRAMSTÄLLNING</u>	19
<u>4. TIDIGARE FORSKNING</u>	20
<u>4.1 RISKFAKTORER</u>	21
<u>4.2 STRESS OCH ALKOHOL</u>	22
<u>4.3 TILLGÄNGLIGHET</u>	24
<u>4.4 ALKOHOLKULTUR</u>	25
<u>4.5 REHABILITERING</u>	27
<u>4.5.1 Arbetsmiljölagen</u>	27
<u>5. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER</u>	29
<u>5.1 DET SOCIALA KONTROLLPERSPEKTIVET</u>	29
<u>5.2 ARBETSSTRESSPERSPEKTIVET</u>	29
<u>5.3 ARBETSKULTURPERSPEKTIVET</u>	31
<u>6. PRESENTATION OCH ANALYS</u>	33
<u>6.1 PRESENTATION AV INTERVJUPERSONERNA</u>	33
<u>6.2 DEFINITION AV ALKOHOLMISSBRUK</u>	33
<u>6.3 STRESS OCH ALKOHOL</u>	35
<u>6.3.1 Hantera stress</u>	36
<u>6.3.2 Ekonomi</u>	37
<u>6.3.3 Alkohol som stressreducerande medel</u>	37
<u>6.3.4 Kvinnor och alkohol</u>	38

<u>6.4 PERSONLIGA RELATIONER OCH ALKOHOL</u>	38
<u>6.5 ALKOHOLKULTUR</u>	39
<u>6.5.1 Förändrat alkoholbruk</u>	39
<u>6.5.2 Representationer</u>	40
<u>6.5.3 Branschkultur</u>	40
<u>6.5.4 Normbrott</u>	41
<u>6.6 TILLGÄNGLIGHET</u>	42
<u>6.6.1 Fria arbetstider</u>	42
<u>6.6.2 Tillgång till alkohol genom arbetet</u>	43
<u>6.6.3 Ekonomisk och geografisk tillgänglighet av alkohol</u>	43
<u>6.7 REHABILITERING</u>	44
<u>6.7.1 Alkohol- och drogpolicy</u>	44
<u>6.7.2 Egenföretagare och rehabilitering</u>	44
<u>7. KOMMENTAR OCH SAMMANFATTNING AV</u>	
<u>TEORI OCH ANALYS</u>	47
<u>7.1 STRESS</u>	47
<u>7.2 ALKOHOLKULTUR</u>	48
<u>7.3 TILLGÄNGLIGHET</u>	49
<u>7.4 REHABILITERING</u>	49
<u>8. SLUTDISKUSSION</u>	50
<u>9. KÄLLFÖRTECKNING</u>	52
<u>10. BILAGA 1</u>	54
<u>10.1 INTERVJUGUIDE</u>	54

1. FÖRORD

När jag startade mitt uppsatsarbete, gjorde jag en tidsplan i vilken jag hade som mål att vara färdig med uppsatsen till jul. Då skulle jag kunna fira jul i lugn och ro med min familj och möjligtvis använda mellandagarna till att finslipa detaljerna på mitt arbete. Nu blev det inte som jag tänkt, och dagarna före jul var min förtvivlan stor när jag tänkte på hur mycket arbete som återstod med uppsatsen. För att inte tala om allt annat som skulle göras före jul, julklappar att köpa, knäck att koka osv. När sedan åskan slog ner i mellandagarna, dog inte bara telefoner och Internet, utan även mitt hopp om att bli klar till utsatt tid.

Men än sker under, och trots mina tvivel, lyckades jag slutföra min uppsats, vilket jag känner mig mycket stolt över. Först och främst vill jag tacka mina intervjupersoner som trots stor tidspress, tog sig tid att svara på mina frågor. Utan dem hade min undersökning inte varit möjlig att genomföra. Sedan vill jag tacka min handledare, Agneta Hedblom, som uppmuntrade mig när det såg som mörkast ut. Dessutom vill jag tacka Agneta för all konstruktiv kritik som fört mitt arbete framåt. Jag vill också tacka min familj, Mats, Johan och Jesper, som alla på sitt sätt bidragit med teknisk support och uppmuntrat mig när det behövts.

2. INLEDNING

2.1 Problemformulering

”Alkoholismen är vår *roligaste* sjukdom. Ingen annan sjukdom väcker så mycket munterhet och ger upphov till så många roliga historier, minnen och samtalsämnen. Alkoholismen är också en av våra tre vanligaste dödsorsaker, en av de allra dyraste sjukdomarna för samhället och kanske den sjukdom som sprider mest lidande - om man räknar antalet drabbade runt varje patient” (Söderling, 1999, s.10)

I Sverige beräknas var tionde svensk ha alkoholproblem (Söderling, 1999). Under det senaste decenniet har totalkonsumtionen av alkohol ökat med 30 %. År 2004 beräknades den totala årskonsumtionen vara 10,5 liter ren alkohol per invånare, 15 år och äldre (Alkoholkommittén, 2005). Tillgängligheten av alkohol har ökat under de senaste åren pga. av betydligt höjda införselkvoter för införsel från andra EU-länder. Detta har också medfört att den illegala försäljningen av alkohol ökat kraftigt. Det är alltså både lätt och billigt att köpa alkohol i Sverige idag (Andréasson, 2002).

Gårdagens restriktiva alkoholpolitik har nedrustats och istället måste preventiva åtgärder sättas in. Av denna anledning har regeringen tillsatt en utredning för att se hur man ska kunna komma tillrätta med problemet. I Alkoholinförselutredningens slutbetänkande *Gränslös utmaning – alkoholpolitik i ny tid* (SOU 2005:25), betonas arbetslivet som en viktig arena för att arbeta med alkoholfrågor. Utredningen pekar på att det är av största vikt att undersöka relationen mellan arbetslivsfaktorer och alkoholmissbruk och i vilken utsträckning alkoholproblemen kan härledas till arbetsplatsen. Utredningen har visat att det inte finns mycket kunskap inom området och ökade forskningsinsatser för detta ändamål föreslås.

När det gäller forskning inom arbetslivet används ofta två olika perspektiv, det kulturella ur vilket man tittar på styrande normer och traditioner för alkoholbruket, och det epidemiologiska där man använder begreppet riskfaktorer, utifrån vilka man studerar alkoholbruket i relation till arbetsmiljöförhållanden (Lindén-Boström, 1990). Forskning angående sambandet mellan olika yrkesgrupper och alkoholmissbruk, är i det närmaste obefintlig. I en undersökning av Leif Öjesjö (Öjesjö ur Andréasson, 2002) har han dock funnit samband mellan riskfaktorer och olika yrkeskategorier. En av dessa riskfaktorer är frihet från

övervakning i vilken han hittat samband med egna företagare. Skulle egenföretagare vara en yrkesgrupp som löper en förhöjd risk att utveckla ett alkoholmissbruk?

Efter avslutad gymnasieekonomutbildning blev jag anställd på ett litet företag med två ägare. Jag arbetade som sekreterare hos den ene av ägarna och endast vi två arbetade på kontoret som var beläget på första våningen i chefens fastighet. Han och hans fru bodde i våningen ovanför. Efter en kort tid upptäckte jag att chefen drack alkohol och var påverkad dagligen. Han började smyga upp i våningen när frun åkte till jobbet, och på eftermiddagen när det började närma sig den tid då hon skulle komma hem, tog han bilen och åkte iväg. Den annars så sympatiska mannen förvandlades under dagen till en vresig och hånfull man, och efter sex månader sade jag upp min anställning på företaget. Jag hade vid detta lag förstått varför mina företrädare inte stannat mer än några månader vardera. Vid uppsägningen frågade chefen varför jag ville säga upp mig och jag berättade för honom att det var pga. hans alkoholvanor och hans förändrade beteende i samband med dessa.

Femton år senare träffade jag honom igen och då tackade han mig för att jag varit ärlig och ställt honom inför det faktum att han hade ett alkoholmissbruk. Det hade ingen gjort tidigare och en kort tid efter detta hade han varit på behandlingshem.

Den här historien är anledningen till mitt val av uppsatsämne. Jag har arbetat inom privat näringsliv under många år och är intresserad av att arbeta med personalfrågor i framtiden. Därför känns det naturligt för mig att skriva min C-uppsats om missbruk i arbetslivet. Jag är intresserad av att studera den grupp av missbrukare som man inte kommer att tänka på i första hand, egna företagare med missbrukproblematik.

För att avgränsa mig har jag valt att studera fyra riskfaktorer som jag tror kan vara väsentliga. En av dessa faktorer är alkoholkultur inom arbetslivet. Inom många branscher är representation en viktig del av affärlivet och antalet representationstillfällen under året kan bli många. Konferenser och kurser med övernattnig, kan också erbjuda tillfällen till alkoholkonsumtion, även i vardagslag (SOU 2005:25). Jag vill också undersöka hur alkoholkulturen mellan könen ser ut. Traditionellt sett har män haft en högre alkoholkonsumtion än kvinnor, vilket innebär att fler män än kvinnor har ett alkoholmissbruk. Inom arbetslivsforskningen har man sett skillnader mellan könen, då männen oftare använder alkohol som ett stressreducerande medel, än vad kvinnor gör (Lindén-Boström, 1990).

Vidare tänkte jag undersöka om stressfaktorn kan vara en väg in i ett alkoholmissbruk. Egenföretagaren kan ha svårt att dra en klar gräns mellan arbete och fritid. Det gäller att vara tillgänglig för t.ex. kunder, leverantörer och grossister alla tider på dygnet, vilket begränsar fritiden och få stunder för rekreation finns. Man bär problemen med sig hem och för att kunna koppla av använder man alkohol som ett stressreducerande medel (Lindén-Boström, 1990).

Tillgänglighet är en faktor som enligt undersökningar bidrar till ett större alkoholbruk (Leifman ur Andréasson, 2002). Min hypotes är, att som egenföretagare kan man till en viss del styra sin egen arbetstid, vilken underlättar för ett eventuellt alkoholmissbruk. Detsamma gäller den tillgänglighet som övernattningsstillfällen med kundträffar och konferenser också kan erbjuda.

I Syd-Sverige har alkoholkonsumtionen ökat kraftigt de senaste åren pga. av de höga införselkvoterna (SOU 2005:25). I tidningen *Arbetsliv* finns en artikel av Eva Dahlgren som beskriver samköp av alkohol på arbetsplatserna. Man turas om att ta ut en semesterdag för att åka till Tyskland på inköpsresa av alkohol och det är då vanligt att man får företagets bilar, vilket innebär att företaget ställer sig bakom handlingen (Dahlgren, 2005).

Den fjärde och sista riskfaktorn är rehabilitering av alkoholmissbruk. Arbetsgivaren har ett rehabiliteringsansvar för sina anställda, vilket jag tror, innebär att man har ett ganska kraftfullt instrument att konfrontera sin anställda med, vid en missbruksproblematik. Man ställer ultimatum som oftast innebär antingen behandling eller att bli utan jobb. De flesta företag har idag en alkohol- och drogpolicy för sådana situationer. Men vad är det som gäller för ägaren? Är det så att missbruket fortgår längre för en person i ägarposition, eftersom ägaren ställs utanför den sociala kontroll som rehabiliteringsansvaret innebär. Och är det kanske så att det finns en större acceptans för en person i ägarposition, innan alkoholbruket ses som ett missbruk? Även om det finns en alkohol- och drogpolicy inom företaget, så är det kanske inte så lätt för anställda att påpeka ägarens missbruk, eftersom det kan påverka den anställdes arbetssituation.

2.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka och analysera egenföretagarens syn på kopplingen mellan egenföretagande och alkoholmissbruk och därmed söka nå en förståelse om egenföretagandet med dess speciella villkor, kan vara en riskfaktor för alkoholmissbruk.

Jag har valt att undersöka fyra faktorer som jag tror kan vara riskfaktorer för ett missbruk. Tre av dessa faktorer, alkoholkultur, stress och tillgänglighet är inte unika för egenföretagaren, men kan vara viktiga för undersökningen. Den fjärde, och sista faktorn, rehabilitering, är däremot unik endast för målgruppen, då egenföretagaren faller utanför ramarna för det sociala nätet, då det gäller just rehabilitering vid missbruksproblematik.

2.3 Frågeställningar

- Hur ser intervjupersonerna på sambandet mellan den branschspecifika alkoholkulturen, med t.ex. representationer och ett alkoholmissbruk?
- Hur ser intervjupersonerna på stressfaktorn, med stort ansvar, oro för ekonomi, lönsamhet mm och möjligheten att använda alkohol som ett stressreducerande medel?
- Hur ser intervjupersonerna på tillgänglighet till alkohol som en riskfaktor för alkoholmissbruk?
- Hur ser intervjupersonerna på rehabilitering av alkoholmissbruk för egenföretagaren?

2.4 Begrepp

Centrala begrepp i min uppsats är alkoholmissbruk, egenföretagare, rehabilitering, stress, tillgänglighet och alkoholkultur, vilka jag på ett mycket kortfattat sätt förklarar.

2.4.1 Alkoholmissbruk

Det finns många olika definitioner av vad ett alkoholmissbruk. I boken *Familjer och missbruk*, definieras en alkoholmissbrukare som en människa som gång på gång hamnar i plågsamma situationer pga. sitt drickande – men ändå fortsätter (Bengtsson & Gavelin, 2004).

Den juridiska definitionen av alkoholmissbruk är en varaktig överkonsumtion av alkohol som leder till medicinska eller sociala problem (Norström & Thunved, 2004).

Ett alkoholmissbruk föreligger om någon har tappat kontrollen över sin konsumtion och inte kan, av egen fri vilja, sluta använda alkohol (Svenska Arbetsgivareföreningen, 1997).

I uppsatsen avser jag med ordet alkoholmissbruk, personer som inte kan kontrollera sin alkoholkonsumtion, vilket medför problem för både dem själv och deras omgivning.

2.4.2 Egenföretagare

Det är inte lagligt reglerat vad som menas med egenföretagare, men enligt Nationalencyklopedin (2005), är egenföretagare en person som självständigt bedriver affärsverksamhet.

I min uppsats utvidgar jag begreppet egenföretagare och avser personer som driver eget företag oavsett bolagsform. Personen driver oftast företaget ensam, eller som ett familjeföretag. Dessutom handlar det i regel om mindre företag.

2.4.3 Rehabilitering

Ordet rehabilitering innebär att ge upprättelse och att återge individen dess värdighet. När det handlar om rehabilitering ur ett arbetslivsperspektiv, innebär ordet att man försöker återställa individens arbetsförmåga. Detta handlar om att se arbetet som värdefullt för individens värdighet och självkänsla (Marklund, 1995).

2.4.4 Stress

Lazarus stressdefinition ligger till grund för den förklaring av begreppet stress som jag kommer att använda i uppsatsen. Enligt Lazarus utlöses stress genom samverkan mellan miljö och individ. Individens värdering av de egna resurserna ställs mot miljöns krav och detta är avgörande för om en stressituation uppstår eller inte (Agervold, 2001).

2.4.5 Tillgänglighet

I uppsatsen diskuterar jag tillgänglighet som en riskfaktor, med vilket jag avser tillgång till alkohol. Det handlar ekonomisk tillgänglighet, att ha råd att skaffa den alkohol man vill ha och prisnivån på denna. Dessutom spelar den geografiska tillgängligheten en stor roll för införandet av alkohol från grannländer med betydligt lägre priser på alkoholhaltiga varor (Leissner, 1997). Med tillgänglighet menar jag också tillgången till alkohol genom arbetet.

2.4.6 Alkoholkultur

Med alkoholkultur, menar jag i uppsatsen de normer och regler som styr alkoholkonsumtionen för den grupp av personer som undersökningen avser. Det handlar om vilka traditioner och ritualer som finns i den bransch man tillhör. Det handlar också om hur sättet att bruka alkohol har ändrats under de senaste decennierna inom arbetslivet (Johansson & Wirbing, 1999).

3. METODDEL

3.1 Metodbeskrivning

Syftet med min uppsats var att undersöka egenföretagares syn på kopplingen mellan egenföretagande och ett eventuellt alkoholmissbruk. Därför valde jag att utföra en empirisk undersökning bestående av kvalitativa intervjuer med fem personer, vilka alla är egenföretagare. Enligt Holme & Solvang (1997) syftar en kvalitativ intervju till att ge en djupare förståelse av problemet och intervjun präglas av närhet till den verklighet man vill undersöka. Jag anser att en kvalitativ intervjumetod har kunnat ge min undersökning djup och nyanser, som inte går att få genom en kvantitativ metod. Genom den kvalitativa metoden har man som forskare möjlighet att be intervjupersonerna förtydliga oklara svar och forskaren har också möjlighet att förklara frågorna om det skulle behövas. I min undersökning har jag en induktiv hållning till teorin, vilket innebär att jag efter min empiriska undersökning prövar analysen i teorin.

En kvantitativ undersökning, som istället riktar sig till att undersöka på bredden, i form av enkätundersökningar, hade säkert också kunnat gagna min forskning. Men jag anser att det skulle vara svårt att genomföra en enkätundersökning bland egenföretagare, eftersom jag tror att jag inte skulle få så många svar, detta pga. av att en sådan undersökning med största sannolikhet inte skulle ha högprioriterats bland intervjupersonerna. I tidningen *Arbetsliv*, i en artikel av Torbjörn Uhlin, presenterades en enkätundersökning om hur vanligt det är med missbruksproblem på arbetet. Enkäten hade skickats ut till 1 000 personalchefer och andra personer i chefsposition och till lika många skyddsombud. Svarefrekvensen blev endast 11 % för personalcheferna och bland övriga chefer 25 %. Svarefrekvensen bland skyddsombuden var däremot på 53 % (Uhlin, 2005).

Jag har utfört delstrukturerade intervjuer och har använt mig av en intervjuguide med sex olika teman och underföljande delfrågor (se bilaga 1) i mina intervjuer. Guiden har i första hand fungerat som ett stöd i intervjusituationen, så jag kunde kontrollera att jag fick svar på mina frågor. Frågorna ställdes inte alltid i den följd de presenteras i intervjuguiden, utan guiden kom att fungera som en checklista beroende på hur intervjun fortlöpte (Holme & Solvang, 1997). Ibland ställdes inte frågorna alls eftersom intervjupersonerna självmant besvarade frågorna. Varje intervju tog ca 1 timme och jag använde mig av en bandspelare, för

att på ett bättre sätt kunna koncentrera mig på intervjun och för att kunna säkerställa att jag inte missat någon information. Under och efter intervjun antecknade jag sådant som inte kunde uppfattas på bandinspelningen, såsom min tolkning av intervjupersonens kroppsspråk, sinnesstämning och den miljö vi vistades i. Svårigheten med en kvalitativ intervju kan vara att styra upp intervjupersoner som hela tiden tenderar att komma in på andra spår i samtalet, än det ämne som intervjun ska handla om. Intervjuguiden var ett bra stöd för mig i detta, då jag kunde peka på att vi skulle hinna med ett visst antal frågor under den timma som vi på förhand hade bestämt att intervjun skulle ta.

3.2 Urval och avgränsningar

När man ska göra en undersökning måste man ta reda på vilken information man behöver för att kunna ge svar på frågeställningarna och därmed få en meningsfull informationsinsamling. När man tagit reda på detta blir nästa steg att finna informanter som kan ge den information man behöver (Holme & Solvang, 1997). Eftersom jag ville undersöka egenföretagares syn på om det finns någon koppling mellan egenföretagande och alkoholmissbruk, ansåg jag att det skulle gagna min studie att intervjua egenföretagare med små företag, eftersom större företag ofta är koncernägda. De företagare som jag intervjuat äger företag som ligger i Skåne och representerar fyra olika kommuner. Tre av företagen tillhör bilbranschen och de andra två tillhör livsmedelshandel, fastighetsbranschen och bergmaterialindustri.

Det är inte lätt att hitta informanter i denna yrkeskategori, eftersom de flesta har en fullbokad almanacka och kanske inte prioriterar en intervju som inte har någon direkt anknytning till deras verksamhet. Urvalet har därför skett genom att jag utnyttjat kontakter från mitt tidigare arbetsliv och även genom personliga kontakter. Anledningen till urvalet är att jag själv har ett förflutet inom bilbranschen och därför har många kontakter där, vilket förklarar att tre av företagen är inom samma bransch. Däremot har urvalet av de andra branscherna blivit slumpmässigt, mer beroende på egenföretagaren själv, än på vilken bransch han eller hon tillhör. Jag skulle ha genomfört ytterligare en intervju, inom restaurangbranschen, men intervjupersonen sköt upp intervjun flera gånger och jag kände att han egentligen inte ville ställa upp, och genomförde därför inte denna intervju. Anledningen till varför personen förmodligen inte ville ställa upp kan vara att han hade ett pressat schema eftersom några i personalen var sjuka.

Olika normer är styrande för mäns respektive kvinnors alkoholkonsumtion. För att få ett genusperspektiv på undersökningen valde jag att intervjua två kvinnliga egenföretagare, eftersom jag var intresserad av att undersöka om deras syn på ämnet överensstämde med de manliga kollegernas.

Intervjupersonernas ålder är mellan 43 och 53 år. Tre av personerna känner jag sedan tidigare, medan två av dem är personer jag bara kände till. För att kunna ge värdefull information till min undersökning, var ett urvalskriterium att intervjupersonerna skulle ha haft företag i några år. Alla intervjupersonerna har innehaft företag i mer än sju år. Företagens storlek varierar från 104 anställda till endast ett fåtal anställda, vilket kan ge viktig information om det är någon skillnad i riskfaktorerna beroende på om man har ett litet eller något större företag. Naturligtvis kan man inte dra slutsatser från en undersökning i så liten skala som denna, men utifrån de resurser jag har haft att tillgå, ville jag få en så stor bredd som möjligt på urvalspersonerna.

Jag är medveten om att i de intervjuer med personer som jag känner sedan tidigare, kan det vara en svårighet att hålla den distans som ett forskningsprojekt kräver. Det är möjligt att svaren påverkas av relationen mellan forskaren och intervjupersonen och detta måste beaktas i resultatet av undersökningen. Intervjuerna inleddes med att jag förklarade syftet med undersökningen och vad jag förväntade mig av intervjun. Det var viktigt att påpeka att det är informanternas syn på frågan som jag ville veta och inte ta reda på hur insatta de var i ämnet. För att distansera mig i intervjuerna med de personer jag känner sedan tidigare var det viktigt att redan från början göra klart att mitt besök handlade om en forskningsintervju. Därför var det viktigt att hålla sig till ämnet och inte inbjuda till en social konversation.

Jag har använt bandspelare vid mina intervjuer, vilket också bidragit till att hålla en distans till informanten, eftersom det kändes som en markering när bandspelaren låg på bordet mellan oss. En av de personer jag intervjuade blev påtagligt påverkad av att bandspelaren var igång och kunde inte prata så fritt som personen annars hade gjort, vilket kan ha varit negativt för intervjun, eftersom jag på så sätt kan ha missat information som jag i en annan situation skulle ha fått. Jag valde ändå att fortsätta intervjun med bandspelare, eftersom jag trodde att intervjupersonen skulle koppla av efter hand som intervjun fortlöpte.

3.3 Validitet och reliabilitet

3.3.1 Validitet

Validitet innebär att man undersöker det man avsett att undersöka och att inga andra faktorer påverkar resultatet (Holme & Solvang, 1997). Genom en delstrukturerad intervjuform med förutbestämda teman, ges intervjupersonerna möjlighet att fritt reflektera över ämnet och då syftet är att undersöka deras syn på frågorna, borde validiteten anses vara god.

När man utarbetar en frågeguide måste man göra en avvägning mellan hur mycket information jag som forskare behöver och hur mycket tid och engagemang som man kan räkna med från intervjupersonens sida. Det kan variera från person till person, men det är viktigt att hålla intresset vid liv under en intervju, för att få mesta möjliga kvalitet.

Frågeguiden kan börja med frågor av mer faktamässig karaktär för att intervjun ska komma igång och intervjupersonen ska känna sig tillrätta i intervjusituationen. Därefter kan man ta mer kontroversiella frågor (Holme & Solvang, 1997). Det som har kunnat påverka svaren på frågorna är att ämnet som sådant kan vara känsligt att diskutera beroende på vilket förhållande intervjupersonerna har till frågan. Jag upplevde att alla intervjupersonerna, på något sätt ville redogöra för sitt alkoholbruk, även om det inte fanns någon fråga om detta. Frågan om alkoholbruk är i sig så känslig att individen går i försvar när frågorna kan upplevas som närgångna.

Jag hade inte skickat ut intervjuguiden till intervjupersonerna på förhand, vilket någon påpekade, eftersom personen ansåg att de haft större möjlighet att förbereda sig på svaren och hinna reflektera över frågorna. Det kan tänkas att jag fått fram mer information, men jag uteslöt möjligheten eftersom jag var ute efter den spontana reflektionen och risken finns att svaren hade blivit mer tillrättalagda, om intervjupersonerna fått chans att förbereda sig på frågorna. Alla visste ju vad intervjun skulle komma att handla om och jag upplevde att de flesta redan hade reflekterat över ämnet sedan vi pratats vid. Dessutom kan det vara så att man ger de svar man tror att forskaren vill ha, om man hade fått frågorna tidigare (Holme & Solvang, 1997).

Jag kände flera av intervjupersonerna sedan tidigare vilket kan ha påverkat undersökningen. Det kan vara svårt att distansera sig i en forskningsintervju med en person som man känner

sedan tidigare. Svaren kan också påverkas av att intervjupersonen betar sig så som han eller hon tror att forskaren förväntar sig (Holme & Solvang, 1997).

Det som talar till fördel i en intervju med en person man känner är att relationen finns sedan tidigare och känslan av förtroende är grundad vilket kan vara en fördel i hur ärligt man svarar på frågorna. Det kan också vara en nackdel, då ämnet kan vara känsligt och då är det är ännu svårare att ge ett ärligt svar till en person som man har en personlig relation till.

3.3.2 Reliabilitet

Reliabilitet mäter hur pålitlig en undersökning är. När det gäller kvalitativa studier är reliabiliteten förhållandevis låg, beroende på att man studerar enskilda personers upplevelser. Samspelet mellan forskare och intervjuperson är också styrande för vilket resultat forskningen får. Dessutom påverkas forskningsresultatet av intervjupersonernas personlighet och deras engagemang och inställning till forskningen (Holme & Solvang, 1997).

I syfte att skapa så hög reliabilitet som möjligt använde jag mig av en intervjuguide, med delstrukturerade frågor, för att säkerställa att samtliga intervjupersoner fått svara på samma frågor. Alla intervjuerna spelades in med bandspelare på varsitt band. Därefter skrevs intervjuerna ut i stora drag, eftersom en exakt utskrift skulle ha tagit för mycket tid. Det hade varit en fördel att låta intervjupersonerna läsa genom utskriften för att se om deras åsikter återgivits på rätt sätt, men också här spelade tidsaspekten in.

Jag upplevde att alla intervjupersonerna var intresserade och att alla under intervjuernas gång engagerade sig mer och mer i ämnet. Under samtliga intervjuer kunde vi sitta relativt ostört och trots att vissa hade ett pressat schema och verkade stressade i början av intervjun, förändrades detta då de engagerade sig i ämnet och kunde släppa tankarna på klockan.

Jag hade önskat att antalet intervjupersoner hade varit flera, men pga. tidsbrist och svårighet att hitta intervjupersoner som hade tid att ställa upp, har min undersökning fått grunda sig på ett fåtal intervjuer, vilket gör det svårt att dra fullständiga slutsatser.

3.4 Reflektioner kring förförståelse

Berättelsen om min chef som var alkoholist ligger naturligtvis till grund för en del av min förförståelse inom ämnet. Erfarenheten öppnade mina ögon för just detta specifika problem

och naturligtvis påverkar detta hur jag ser på problemet. Eftersom jag själv också varit egen företagare under fem år, har jag egen erfarenhet av företagarens villkor och de faktorer som jag tror kan vara styrande för ett eventuellt missbruk.

Jag känner många egna företagare som utan minsta problem kan handskas med spriten. Men jag känner också en del som har eller har haft alkoholproblem. Någon har det t o m gått så illa för, att personen mist sitt företag. Jag inbillar mig inte att alla företagare får alkoholproblem, men däremot tror jag att det finns en uppenbar risk att hamna i ett alkoholmissbruk, om det vill sig illa. Oro för lönsamhet och ekonomi, stress vid stor arbetsbörda och oförmåga att släppa tankarna på arbetet vid arbetstidens slut, är ofta en del av en företagares vardag. Då kan alkohol vara ett sätt att fly från vardagens tristess och bekymmer. Om man dessutom som egenföretagare har stor tillgång till alkohol genom arbete, många tillfällen till representationer och konferenser, torde detta också ses som en riskfaktor.

3.5 Etiska överväganden

Jag har inriktat mig på att intervjua personer med eget företag, men är medveten om att undersökningen hade kunnat se annorlunda ut om jag inriktat mig på personer som är eller varit egenföretagare och haft ett aktivt alkoholmissbruk. Anledningen till att jag inte valde sistnämnda grupp att det inte är lätt att hitta personer i den situationen som vill ställa upp på en intervju, eftersom det kan vara ett känsligt område. Dessutom är det tveksamt om det är etiskt riktigt att intervjua personer som är mitt inne i, eller har varit i ett aktivt missbruk.

De personer som medverkade i min undersökning är anonyma, vilket jag tror är en fördel, eftersom det är lättare att svara ärligt på intervjufrågorna om man vet att man kommer att vara anonym. Det är dessutom min skyldighet som forskare att avidentifiera intervjupersonerna och jag kan inte finna att undersökningen skulle vinna något på att läsarna vet vilka intervjupersonerna är.

En svårighet i att inte röja identitet är vid redovisningen av intervjuerna, där det genom citat kan framkomma en intervjupersons speciella sätt att uttrycka sig. Dock ser jag inga problem i detta, då jag intervjuat egenföretagare på flera olika orter, och där de flesta inte har någon anknytning till varandra. Trots detta har jag varit försiktig med att använda citat som varit utmärkande för vissa av intervjupersonerna.

3.6 Källpresentation

Det finns inte mycket tidigare forskning inom just det ämne jag valt att studera, vilket har gjort det svårt att hitta relevant litteratur. Jag har gjort sökningar på Internet via sökmotorer som Google och funnit bl a SOU-utredningen *Gränslös utmaning-alkoholpolitik i ny tid*, i vilken jag funnit ett kapitel som är relevant för min undersökning. Jag har också sökt via Lunds universitets bibliotek, Lovisa, och funnit tre böcker som till stor del ligger till grund för den teoretiska delen i min uppsats. Dessa böcker är Lindén-Boström (1990) avhandling om arbetsmiljö och alkohol, Andréasson (2002) *Den svenska supen* och Agervold (2001) om arbete och stress. Leif Öjesjös arbeten om alkoholism och arbete är också en väsentlig källa för min studie. Dessutom har jag till viss del använt böckerna *Systematiskt arbete med Hälsa–Miljö–Säkerhet*, skriven av Prevent (2001) en intresseorganisation inom arbetsmiljörådet, och Johansson och Wirbing (2003) *Riskbruk och Missbruk*.

Utöver dessa källor har jag via Libris funnit några artiklar som jag anser kan vara viktiga för min uppsats, såsom Trice och Sonnenstuhl artikel om *Drinking behavior and Risk Factors Related to the Work Place* (1988). Dessutom fann jag flera intressanta artiklar ur tidningen *Arbetsliv*, som Dahlgrens *Spriten flödar på jobbet* (2005).

3.7 Analys

Jag har sammanställt intervjuerna genom att skriva ut huvuddragen av intervjuerna från bandinspelningarna. När utskriften var klar, läste jag igenom alla intervjuer och märkte ut de delar som jag ansåg vara viktigast. Därefter började jag lägga materialet tillrätta genom att kategorisera svaren under de faktorer och begrepp som är centrala i uppsatsen. Därefter analyserade jag materialet för att kunna urskilja teman som är viktiga för undersökningen. Dessa har jag sedan sammanställt och diskuterat i analysdelen av uppsatsen utifrån de teorier som jag redogör för i teoriavsnittet.

För att på ett tydligt sätt kunna förmedla resultaten av intervjuerna, har jag använt direkta citat, i syfte att kunna dokumentera de uppfattningar jag ger uttryck för. Dessutom är citat ett sätt att skapa en lättläst och engagerande redovisning av analysresultaten, vilket annars har en tendens att bli tungt att läsa (Holme & Solvang, 1997).

3.8 Fortsatt framställning

Jag kommer att redovisa tidigare forskning genom att först redogöra för det epidemiologiska begreppet riskfaktorer. Därefter följer ett kapitel om stress och alkohol, där jag tar upp olika undersökningar som gjorts inom arbetslivet, och vad undersökningarna mynnat ut i. Nästa kapitel handlar om tillgänglighet av alkohol och hur detta kan påverka ett utvecklande av alkoholmissbruk. Därefter tar jag upp ämnet alkoholkultur och de normer som påverkar alkoholkonsumtionen. I kapitlet behandlar jag också frågan om skillnader i alkoholkultur mellan könen. Det sista kapitlet handlar om rehabilitering och vilka lagar och regler som styr arbetet med rehabilitering av missbruksproblematik.

Därefter följer ett avsnitt som handlar om de teoretiska utgångspunkterna som jag använt för min uppsats. Det handlar om det sociala kontrollperspektivet, arbetsstressperspektivet och arbetskulturperspektivet. Efterföljande avsnitt är presentation och analys av insamlad empiri, som diskuteras med utgångspunkt från de teoretiska perspektiven och tidigare forskning.

Avslutningsvis följer en sammanfattning av teori och analys, där jag diskuterar mina resultat av undersökningen. Slutdiskussionen avrundar sedan min uppsats, i vilken jag bland annat väcker en del nya frågeställningar i ämnet.

4. TIDIGARE FORSKNING

Det finns relativt lite forskning som undersöker sambandet mellan arbetsmiljö och alkoholmissbruk. I SOU 2005:25, förordar man speciellt att det avsätts medel för framtida forskning i syfte att kunna kartlägga riskfylld alkoholkonsumtion inom arbetslivet, då arbetslivet anses vara en viktig arena för att bekämpa den ökande alkoholkonsumtionen. När det gäller forskning som inriktar sig på sambandet mellan alkoholmissbruk och olika yrkeskategorier, är den i det närmaste obefintlig.

Den befintliga forskningen handlar i regel om problematiken vid en anställds alkoholmissbruk. Jag har endast funnit en studie, som handlar om egenföretagares alkoholproblematik och vilka orsaker och samband det finns mellan dessa. Jag kommer att redogöra mera för denna studie längre fram i detta kapitel.

Inte heller siffror om sjukskrivna med alkoholrelaterade problem är rättvisande. Alkoholism är ofta ett dolt problem bakom andra fysiska symptomen. I en artikel från tidningen Arbetsliv, av Krister Zeidler, framgår att det endast är en procent av alla långtidssjukskrivningar som beror på alkoholmissbruk. Dessa siffror står knappast i relation till de 5-10 % av befolkningen som beräknas ha alkoholproblem. Orsaken till detta är att man inte uppmärksammar alkoholens betydelse vid sjukskrivningar, eftersom patienterna oftast söker vård för andra symptom som magbesvär, sömnsvårigheter, oro och nedstämdhet. En anledning till att läkarna inte uppmärksammar alkoholproblemet är tidsbrist och okunskap och dessutom har många läkare en uppgiven syn på alkoholproblem (Zeidler, 2005).

Från den forskning som tidigare gjorts kan man särskilja tre olika typer av studier om alkoholproblem i arbetslivet. Alkoholens roll som orsak till frånvaro och olycksfall i arbetet är en av dem där undersökningen ses ur ett organisationsperspektiv och kostnaden är det primära. Den andra typen av studier, är de som handlar om olika alkoholprogram i arbetslivet. I min undersökning kommer jag att använda den tredje typen av forskning som läggs på ett arbetsförhållandeperspektiv, där alkoholproblemet ses som en orsak av arbetet. Ur detta perspektiv tittar man på problemet utifrån ett helhetsperspektiv och man menar att arbetslivet påverkar även individens fritid och att detta kan resultera i att man använder alkoholen som ett coping-medel, dvs. för att kunna hantera svåra situationer (Lindén-Boström, 1990).

4.1 Riskfaktorer

I Margareta Lindén-Boströms bok *Arbetsliv och miljö* redogör hon för Roman och Trice (1976) epidemiologiska begrepp riskfaktor. De tar upp en rad olika arbetsmiljöförhållanden som kan vara påverkande för ett framtida alkoholmissbruk. De menar att riskfaktorerna också kan förstärka de alkoholproblem som redan finns och även att de kan bidra till att problemen inte blir upptäckta. Roman och Trice poängterade åtta olika riskfaktorer som jag återger mycket kortfattat.

1. Arbeten där klart uttalade mål saknas. Det kan vara en ny form av tjänst som tillsatts vid t.ex. omorganisation och varken anställd eller överordnad kan utvärdera arbetsinsatsen. Genom att inte kunna få feedback, kan stress skapas.
2. Obunden arbetstid. Låg kontroll från andra, både chefer och arbetskamrater.
3. Arbeten med mycket resor, som innebär låg grad av social kontroll.
4. Att inte avslöja andras alkoholproblem för att själv ”synas i en bättre dager”.
5. Att vara arbetsnarkoman och vara så uppe i varv att man behöver alkohol för att koppla av.
6. Att vara överkvalificerad för sitt arbete.
7. Hög alkoholkonsumtion inom yrkesgruppen.
8. Alkoholkonsumtion som en del i arbetet. Det förväntas att man använder alkohol inom en del yrken, som t.ex. kundträffar.

Roman och Trice utgår från att alkoholen används som ett coping-medel, alltså ett medel för att kunna hantera situationen, och där en bristande social kontroll kan medverka till att det är lättare att dölja sitt missbruk. Kritik mot dessa riskfaktorer är att de riktar sig till grupper som har högre positioner i arbetslivet. Denna kritik till trots gjordes en undersökning av Seaman (1981), i vilken han studerade järnvägsarbetare. Utifrån dessa riskfaktorer fann han, att liten insyn över den anställdes arbete i kombination med många övernattningar, var den riskfaktor som hade störst påverkan. Vidare visade undersökningen på tendenser att anställda med mycket kontakt med överordnade hade mindre alkoholproblem än de med liten kontakt med överordnade (Lindén-Boström, 1990).

Man konstaterade tidigt att det finns många människor med alkoholproblem ute i arbetslivet och utifrån detta har man studerat hur man ska komma tillrätta med problemet. I en studie av Roman och Trice från 1970 fann de att avsaknad av kontroll och genom detta ett sätt att dölja

problemet, var riskfaktorer för hög alkoholkonsumtion. En hypotes som inte är vetenskapligt prövad men som är utbredd bland forskare inom området, är att personer med hög alkoholkonsumtion gärna söker sig till yrken med avsaknad av kontroll, eftersom det är lättare att dölja sitt missbruk där. Kritik mot denna hypotes är att den bygger på att individerna känner till de specifika arbetsförhållanden som råder inom olika arbetsområden (Trice & Sonnenstuhl, 1988).

I boken *Den svenska supen* av Sven Andréasson tar Leif Öjesjö, i sitt kapitel om Alkoholproblem och arbetsliv, upp sex riskfaktorer för alkoholproblem i arbetslivet, där han pekar på samband mellan riskfaktorer och olika yrkeskategorier:

- Tillgång till alkohol i arbetet (restaurangpersonal, bryggerianställda).
- Socialt tryck att dricka i arbete (affärsmän).
- Frihet från övervakning (egna företagare).
- Oregelbunden arbetstid (journalister, servicemän, säljare, resemontörer).
- Separation från normala relationer (resemontörer, sjömän).
- Stress genom hög arbetstakt, stora risker, otrygghet eller stort ansvar (skogsarbetare, trafikledare) (Öjesjö ur Andréasson, 2002).

En annan forskare som beskrivit riskfaktorer i arbetsmiljön är Plant, men dessa faktorer liknar de som beskrivits av Roman och Trice, därför redovisar jag dem inte. Plant menade att en tillåtande alkoholkultur i arbetsmiljön är påverkande för ett alkoholmissbruk. Likaså bidrar stress, oberoende av vilken sorts stress det handlar om, till användningen av alkohol som ett spänningsreducerande medel (Lindén-Boström, 1990).

4.2 Stress och alkohol

Det finns många olika syften med att använda alkohol och ett av dem är att använda alkohol som ett stressreducerande medel. När en individ upplever sin arbetssituation som problematisk, kan alkoholen ge en tillfällig lindring och avkoppling och på så sätt dämpa effekterna av en jobbig situation (Lindén-Boström, 1990).

I en undersökning av Margareta Lindén-Boström från 1990, där hon undersökte olika verksamheter inom ett landsting i Sverige, framkom att de personer som främst utnyttjade

alkohol i stressreducerande syfte, var män i högre tjänstemannaposition. Enligt undersökningen var det nästan uteslutande män som svarade att de använde alkohol för att koppla av, vilket enligt Lindén-Boström, tyder på att det är mer ”tillåtet” för män att använda alkohol som ett avstressande medel (Lindén-Boström, 1990).

Anledningen till att man använder alkohol i stressreducerande syfte kan enligt Lindén-Boström undersökning bero på att man känner oro för att gå till arbetet, men oftast för att man har svårt att koppla av från arbetet efter arbetstidens slut. Kvinnor och män hade i samma utsträckning svårigheter att koppla av efter arbetsdagens slut, men att använda alkohol för att koppla av fann hon vara ett manligt mönster, vilket hon menar är ett resultat av den mer tillåtande alkoholkulturen för män (Lindén-Boström, 1990).

Undersökningar visar att ju större medinflytande och medbestämmande en individ har i sitt arbete, desto mindre sjukskrivningsdagar förekommer det (Agervold, 2001). Varför skulle då personer med stort inflytande och möjlighet att själv påverka sin arbetssituation, som högre tjänstemän och egna företagare, vara en utsatt grupp?

Leif Öjesjö, docent och forskare vid Karolinska Institutet, har utifrån en sydkånsk undersökning, kallad Lundby-studien, (1947-1997), skrivit flera arbeten i ämnet ”Alkoholproblem och arbetsliv”. Lundbystudien bygger på intervjuer av slumpvis utvalda personer från en by i södra Sverige, vilka man sedan följt under 50 år. Utifrån denna undersökning beskriver Öjesjö hur egenföretagare använder alkohol för att dels orka i ett hårt arbetstempo vid vissa perioder i verksamheten, men även då oro och hopplöshet infinner sig vid ekonomiska bekymmer (Öjesjö, 2002).

I samma undersökning belyser Öjesjö genom en biografisk fallstudie hur en egenföretagare kan drivas in i ett alkoholmissbruk, beroende på faktorer som ekonomisk stress och oro för verksamheten. Öjesjö menar att det var press från leverantörer och grossister som medverkade till en ökad alkoholkonsumtion. Dessutom led egenföretagare också av ständigt stigande krav på ökad lönsamhet vilket bidrog till att använda alkohol för att kunna koppla av och för att fly verkligheten (Öjesjö, 2002).

I slutbetänkandet *Gränslös utmaning* ur kapitlet om Arbetsförhållanden och alkoholvanor beskrivs en studie av K Kjaerheim från 1995. I undersökningen fann hon inte någon direkt

koppling mellan stress och alkohol. Men hon hittade däremot ett samband mellan storkonsumenterna och oförmågan att kunna koppla av efter arbetet. Hon menade att det är en bristande oförmåga hos individen att bemästra besvärliga situationer, sk coping-förmåga, och att denna oförmåga är en mellanliggande riskfaktor, mellan stress och alkoholkonsumtion. Kjaerheim fann också ett samband mellan personlighet och alkoholkonsumtion. De personer som var utåtriktade och reagerade med oro och temperamentsförändringar var speciellt i riskzonen (SOU 2005:25).

4.3 Tillgänglighet

Forskaren Genevieve Ames har gjort en modell för tänkbara orsaker till hur alkoholproblematiken ser ut inom arbetslivets olika områden. Han diskuterar tillgången till alkohol och social kontroll på arbetsplatsen, men även typ och organisation av arbetet, tex inflytande, arbetstillfredsställelse och stress. Ames menar att tillgång till alkohol genom arbetet ökar konsumtionen både på arbete och fritid, och att det är troligt att personer som vill dricka, söker sig till branscher där detta är möjligt. Ett exempel är krogbranschen, där de obekväma arbetstiderna i kombination med en tolerant branschkultur och lättillgänglig alkohol gör det lätt för en individ som har tendenser att dricka mycket (Öjesjö ur Andréasson, 2002).

I en avhandling av K. Kjaerheim från 1996, som byggde på analyser av en undersökning av ca 3 000 restauranganställda, fann hon att en person vars arbetskamrater minst en gång i veckan tog en drink efter jobbet, hade 2-3 gånger större risk att bli storkonsument. Likaså var det större risk att vara storkonsument om företaget hade en liberalare syn på alkoholkonsumtionen (SOU 2005:25).

Idag kan man se en ändrad inställning till alkoholdrickandet på arbetsplatserna. På många företag, speciellt i storstäderna, är det vanligt att gå och dricka *After work*, mitt i veckan. I Eva Dahlgrens artikel, *Spriten flödar på jobbet*, beskrivs även hur en del svenska företag idag tillämpar sk samköp av alkohol på arbetsplatsen. Man är en grupp som skiftar om att åka till Tyskland för inköpsresor av alkohol och det förekommer ofta att man använder företagets fordon för resorna. I artikeln intervjuas Morgan Karlsson, chef för Aleforsstiftelsen och dess behandlingshem. Han har, under bara senaste året, stött på flera företag som tillämpar samköp och menar att företagen borde fundera på att förbjuda all hantering av alkohol på jobbet i sin

alkoholpolicy. Detta skulle inbegripa vinlotterier, fredagspub och även just samköp (Dahlgren, 2005).

4.4 Alkoholkultur

Alkoholkultur är de normer som styr vår alkoholkonsumtion. Dessa kan variera för olika grupper i samhället. Normerna för alkoholkonsumtionen när det gäller kvinnor och män, har tidigare varit olika (Lindén-Boström, 1990). Normerna anger vad som är tillåtet, vad man kan använda för att bli berusad och när det är lämpligt att använda rusmedel. Det är mer tillåtet att dricka vissa dagar än andra. Att vara en full en fredag går bra, men att ta en fylla mitt i veckan anses inte normalt (Lalander & Svensson ur Andréasson, 2002).

Kvinnorna har av tradition varit lågkonsumenter, medan normerna varit mer tillåtande för männen. Under de senaste åren har dock dryckesmönstret för kvinnor förändrats och alkoholkonsumtionen bland kvinnor har ökat dramatiskt, speciellt bland yngre kvinnor. Detta innebär att det kan bli en generationsskillnad när det gäller könsnormerna, dvs. vad som är accepterat för flickor respektive pojkar, mellan ungdomar och vuxna (Johansson & Wirbing, 1999).

De sociala förhållandena hos en kvinnlig alkoholist försämrats mycket snabbare än för männen i samma situation. Männen till de kvinnliga alkoholisterna stannar oftast inte kvar i förhållandet utan lämnar kvinnan. Detta till skillnad från kvinnan i ett förhållande med en manlig alkoholist, där kvinnan oftast försöker hålla ihop familjen och bidrar till att mannen kan komma under behandling (Söderling, 1999).

Anledningen till att man börja dricka är, enligt Dr Lars Söderling specialist på infektionssjukdomar och företagshälsovård, i boken *Styrketårar – Alkoholismens ansikten* (1999), att det är normalt i vår kultur att dricka. De flesta gör det och det betraktas som onormalt att inte göra det. Han menar att det som är styrande är samhällets och den egna gruppens attityder och att alkoholpolitiken har en mycket liten betydelse. Har man ett alkoholliberalt samhälle, så måste man också acceptera att människor dricker. Vidare menar Söderling att påståendet att man dricker för att man har problem inte är konstruktivt och logiskt. ”En ung människa börjar inte dricka för att han eller hon haft en svår barndom. Hon lär sig att använda detta sätt att hantera kriser genom social kontakt med alkohol” (Söderling, 1999, s.20). Han menar att omvärlden har ett stort behov av att kunna förklara en individs

alkoholproblem, för att lättare kunna hantera det. ”En medelålders människa börjar inte dricka för att livet trasslat till sig. Livet blir trassligt för att drickandet tilltar” (Söderling, 1999, s. 20).

I boken *Den svenska supen* skriver Leif Öjesjö om dryckesvanorna i olika sociala skikt. Han menar att arbetare tenderar att dricka mer på helgerna, medan tjänstemännen sprider ut sin konsumtion under veckan. Enligt nyare enkätundersökningar finner man störst andel högkonsumenter bland arbetare och arbetslösa män i storstäderna (Öjesjö ur Andréasson, 2002).

När det gäller kvinnors alkoholkonsumtion, har det funnits en markant skillnad mellan socialgrupperna. Utbildningsgraden har varit styrande för konsumtionen, då det visat sig att ju högre utbildning kvinnorna har, desto högre alkoholkonsumtion har varit förekommande. Kvinnors alkoholproblem är ofta mer dolda då alkohol inte stämmer in på den traditionella kvinnorollen, vilket gör att missbruket fortgår längre (Johansson & Wirbing, 1999).

Varför man dricker kan också skilja mellan könen, vilken en finsk undersökning visade. Hedonistiskt drickande (drickandet som ett värde i sig) var vanligare bland män, medan kvinnor oftast använde alkohol på ett funktionellt sätt, som exempelvis vid relationsproblem. Bland kvinnorna var familj och det sociala nätverket lika betydelsefulla som arbetet (Öjesjö ur Andréasson, 2002).

Vidare redogör Öjesjö för den s.k. Lundby-studien i vilken man funnit att risken för alkoholmissbruk och alkoholberoende varit höga bland lågutbildade manliga arbetare och egna småföretagare. Han pekar på att denna studie är unik av den anledningen att den bygger på slumpvis utvalda personer som intervjuats i hemmet. Tidigare studier som finns inom detta område bygger mest på fakta från vården. Det är stor risk att de blir felaktiga pga. att de som har det bättre ställt, kanske aldrig kommer under vård och på så sätt aldrig blir registrerade. Studien följs upp kontinuerligt och även den senaste analysen visade på sambandet mellan alkoholmissbruk och problem i arbetet (Öjesjö ur Andréasson, 2002).

Samma undersökning påvisar också att de som har alkoholproblem ofta haft hårda och krävande jobb. Arbetarna hade ofta hårda utomhus arbete, medan småföretagarna led av

pressen från leverantörer och grossister. Ständiga krav på ökad lönsamhet medförde högre press och alkoholen användes som ett sätt att koppla av (Öjesjö ur Andréasson, 2002).

4.5 Rehabilitering

Man räknar med att ca 10 % av alla förvärvsarbetande har någon form av alkoholproblem. Missbruk i arbetslivet för med sig stora kostnader genom ökad frånvaro, sämre arbetsförmåga, produktionsbortfall, arbetsplatsolyckor och även genom mänskligt lidande. Arbetsgivaren har idag en laglig skyldighet att ingripa vid ett eventuellt alkoholmissbruk. I Arbetsmiljölagen nämns inte direkt missbruksfrågor, utan det är mer allmänna regler som kan tillämpas (Prevent, 2001).

4.5.1 Arbetsmiljölagen

I arbetsmiljölagen regleras arbetsgivarens ansvar för arbetsmiljön, men i ett kapitel tas även upp arbetstagarens skyldighet. Enligt 2 kap, 1 § skall arbetsförhållandena anpassas till människors olika förutsättningar i fysiskt och psykiskt avseende. Enligt 3 kap 1 § skall arbetsgivare och arbetstagare samverka för att åstadkomma en god arbetsmiljö (Prevent, 2001,).

På samma sätt finns det regler för arbetsgivarens skyldigheter när det gäller rehabilitering och omplaceringar vid funktionsnedsättningar. Enligt 3 kap 2a § skall arbetsgivaren se till att det i hans verksamhet finns en pålämpligt sätt organiserad arbetsanpassnings- och rehabiliteringsverksamhet för fullgörandet av de uppgifter som enligt denna lag och enligt 22 kap. Lagen (1962:381) om allmän försäkring vilar på honom. (utdrag) Enligt 3 kap 3 § skall arbetsgivaren genom att anpassa arbetsförhållandena eller vidta annan lämplig åtgärd ta hänsyn till arbetstagarens särskilda förutsättningar för arbetet (utdrag) (Prevent, 2001).

Arbetsmiljöverket har utfärdat speciella föreskrifter som avser arbetsanpassning och rehabilitering AFS 1994:1. Den trettonde paragrafen handlar om missbruk av alkohol eller andra berusningsmedel, och lyder enligt följande: ”Rutiner enligt 10 § skall även omfatta arbetsanpassning och rehabilitering vid missbruk av alkohol och andra berusningsmedel. Arbetsgivaren skall dessutom klargöra vilka interna regler och rutiner som gäller arbetstagare uppträder påverkad av alkohol eller andra berusningsmedel i arbetet” (Prevent, 2001, s.117).

För att komma tillrätta med missbruksfrågor, har de flesta företag med mer än 10 anställda utarbetat riktlinjer i form av en alkohol- och drogpolicy. Policyn är styrande för arbetet med missbruksfrågor och i denna sätts också normerna för vad som är accepterat inom företaget. Det är viktigt att alla på företaget är insatta i vad det står i policyn, så den inte tenderar att bli en ren formalitet. Policyn kan vara ett stöd när man måste ta tag i ett missbruksproblem (Prevent, 2001).

En av de allra viktigaste sakerna för en alkoholist är hans jobb. Så länge han klarar av att gå till jobbet, så länge kan han också förneka sitt missbruk. Rädslan för att få sparken, är det som gör att han klarar av att ta sig ur sängen på morgonen. Förutom familjen är det arbetskamraterna som tidigast märker att personen har missbruksproblem. Det är vanligt att man inte diskuterar missbruket. Alla vet att det är så men det kan gå flera år innan någon tar upp det med den som är berörd. Orsaken till att man undviker konfrontation är vanligtvis rädsla för att ha fel och att missbrukaren blir arg och upprörd över misstanken (Nordin, 1994).

Ytterligare en lag kan vara tillämplig inom området och det är lagen om anställningsskydd, vilken reglerar arbetsgivarens möjligheter att säga upp en anställd med missbruksproblematik. Man får inte säga upp en anställd pga. av dennes missbruk, utom i de fall där den anställde vägrar att genomföra de rehabiliteringsprogram som arbetsgivaren erbjuder (Svenska arbetsgivareföreningen, 1997). Detta ger också arbetsgivaren en unik position att hjälpa den anställde att komma ur sitt missbruk. I detta läge kan arbetsgivaren komma med ett konkret förslag till behandling och det finns bara ett alternativ för den anställde om han vill behålla sitt jobb, och det är detta. Just i ett sådant fall underlättar det för arbetsgivaren att ha en väl genomtänkt policy att luta sig emot (Nordin, 1994).

5. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

I SOU 2005:25, hänvisas till studier som genomförts för att studera förhållandet mellan arbetsliv och alkoholvanor. En av dessa är Trice och Sonnenstuhl undersökning från 1988 där de menade att det finns tre olika teorier för att förklara varför alkoholkonsumtionen är olika inom olika yrkesgrupper: det sociala kontrollperspektivet, arbetsstressperspektivet och arbetskulturperspektivet.

5.1 Det sociala kontrollperspektivet

Det sociala kontrollperspektivet innebär att yrken där liten kontroll från överordnade eller arbetskamrater medverkar till att möjliggöra ett alkoholmissbruk. Detta får stöd av andra empiriska studier. ”Det är inte klarlagt om avsaknaden av kontroll inom vissa yrkesområden främst verkar genom att detta medför att hög alkoholkonsumtion lättare döljs. I så fall är detta förenligt med uppfattningen av personer med hög alkoholkonsumtion i ökad utsträckning söker sig till sådana yrken (selektionshypotesen). Bristande social kontroll och synliggörande kan också tänkas vara stressfaktorer som medför oro och, som följd av detta, ökad alkoholkonsumtion”(SOU 2005:25, s.241).

Detta motsäges av teorier om att anställda med för mycket kontroll från överordnade, i kombination med få möjligheter att påverka, skulle ha en ökad risk att utveckla ett alkoholmissbruk (SOU 2005:25).

5.2 Arbetsstressperspektivet

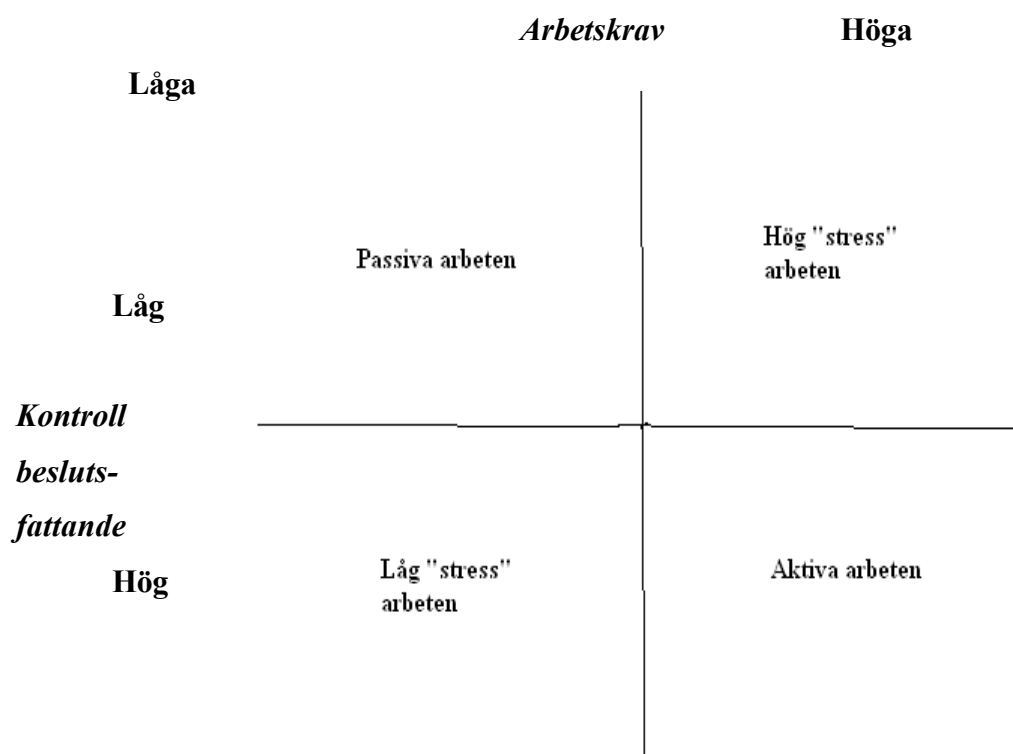
Enligt arbetsstressperspektivet används alkohol som ett spänningsreducerande medel och som ett medel för att hantera besvärliga situationer. Stressfaktorer i arbetslivet kan vara stress som uppstår vid stor arbetsbelastning, för stort ansvar, oregelbundna arbetstider och osäkerhet i arbetet (SOU 2005:25).

”Den amerikanske psykologen Richard Lazarus, förklarade stressreaktionen med att det är individens värdering av de egna resurserna i förhållande till vilka krav som ställs på honom/henne, som avgör om förhållanden i miljön leder till en stressreaktion eller inte” (Agervold, 2001, s. 63).

Enligt Lazarus gör individen olika värderingar när hon utsätts för en ny situation. Antingen värderas situationen som normal och det handlar bara om en mindre anpassning för att det ska lösas, eller uppfattas situationen som ett hot mot personens psykiska och fysiska välbefinnande. Ett sådant exempel kan vara att man ställs inför en övermäktig arbetsuppgift. Om individen känner att hon inte kan klara av uppgiften är det ett hot mot självrespekten och stress byggs upp och visar sig i form av symptom som sömnproblem, ångest, nedstämdhet etc (Agervold, 2001).

Vidare menar Lazarus att det handlar om en kognitiv process, som inte alltid är medveten. Individen har enligt Lazarus två alternativ till hur hon hanterar stressen. Det ena är att man försöker förändra sig själv till att bli mer motståndskraftig och på så sätt kan hantera kraven som ställs i arbetet. Det andra är att man försöker ta tag i problemet utifrån, försöker förändra situationen så att den blir mer positiv (Agervold, 2001).

En känd teori inom arbetsmiljöforskning är Karaseks Krav/ kontrollmodell. Denna modell innebär att man undersöker samspelet mellan kraven i ett arbete och beslutsmöjligheterna, eller kontrollen över arbetet. Detta ställs i relation till psykologisk press. Beslutsfattandet menade han, är individens förmåga att själv kunna styra sitt arbete. Med arbetskrav menas arbetsbelastning, i vilken utsträckning det förekommer nya oväntade arbetsuppgifter och konflikter med övrig personal inom arbetet. Uppkomsten av psykologisk stress förekommer enligt modellen främst i de fall då arbetets krav är höga och möjligheterna att styra sitt arbete är små (Lindén-Boström, 1990).

Enligt modellen ger låga arbetskrav tillsammans med lågt beslutandeförmåga ett passivt arbete, medan högt arbetskrav i kombination med låg kontroll ger en hög stressfaktor. Ett högt arbetskrav ger däremot tillsammans med ett högt beslutsfattande, ett aktivt arbete (Lindén-Boström, 1990).

5.3 Arbetskultursperspektivet

Enligt arbetskultursperspektivet är det istället den sociala miljön och den kultur och de normer som finns på arbetsplatsen, vilken är styrande för ett eventuellt missbruk. Riskfaktorer inom detta perspektiv är tillgänglighet till alkohol, det sociala trycket som påverkar alkoholbruket och möjlighet till normala sexuella och sociala relationer. I en undersökning av Whitehead & Simpkins (1983) fann man, att i nästan 70 % av individer med alkoholproblematik, var riskfaktorerna socialt tryck och möjligheten att få tag på billig alkohol de styrande (SOU 2005:25). ”Ur det kulturella perspektivet studeras bruket av rusmedel som ett traditionsstyrt beteende associerat med särskilda funktioner och sociala betydelser som överförs mellan individer och generationer” (Johansson & Wirbing, 1999, s.56).

Alkoholens vanligaste funktion är att skilja på den trista vardagen och den mera festfyllda fritiden, ett s.k. rekreationellt bruk, och blir då en symbol för övergången mellan arbete och fritid. Man kan t.ex. fira arbetsdagens slut med att gå ut och ta en öl med arbetskamraterna. Alkoholen är dock inte bara en symbol för övergången mellan arbete och fritid utan även för vilken tidpunkt på dagen det är lämpligt att dricka och även i vilka sociala sammanhang det passar sig att inta alkohol. Man pratar då om att alkoholen är en passage mellan olika sociala rum (Johansson & Wirbing, 1999).

Inom kulturanthropologin är det inte bara det symboliska perspektivet som används för att studera alkoholbruket. Man tittar också på ritualer och traditioner som styr användandet av rusdrycker, vilket också gör det möjligt att studera sociala förändringar i samhället. Religionen som förr var en viktig del i en människas liv har idag fått mindre betydelse för många människor. Idag är det istället arbetet, hemmet och fritiden som prioriteras. Av tradition har man använt rusdrycker vid speciella tillfällen, som vid bröllop och midsommarfester. Traditionerna förändras och nya ritualer införs, där även alkoholen har en viktig position (Johansson & Wirbing, 1999).

Dryckesmönstret är av tradition olika för kvinnor och män i Sverige. Om en man blir berusad har det ansetts som ett tecken på manlighet, men om en kvinna dricker sig full anses det ytterst okvinnligt. Därför är det också fler män än kvinnor som hamnar i ett aktivt alkoholmissbruk. Alkoholforskare menar att alkoholdebuten tillsammans med den sexuella debuten, är en symbol för pojkens inträde till den manliga världen. Kvinnans berusning ses istället som ett tecken på dåligt omdöme. Genom att försätta sig i ett rustillstånd utsätter hon sig för onödiga risker, som t.ex. sexuella övergrepp. En berusad mamma upplevs som värre än en berusad pappa (Johansson & Wirbing, 1999).

6. PRESENTATION OCH ANALYS

6.1 Presentation av intervjupersonerna

Jag har intervjuat fem egenföretagare, två kvinnor och tre män. Åldern på intervjupersonerna är varierande i intervallet 43 – 53 år. Alla har varit ägare till företaget i 7 år och längre. En av personerna har ägt företaget sedan 20 år tillbaka. Ägandeformen i alla företag är aktiebolag, med undantag av ett, som är en enskild firma. Anledningen till att jag frågat om detta är att enskilda firmor påverkar den privata ekonomin, till skillnad från ett aktiebolag där endast företagets tillgångar drabbas vid ekonomiska svårigheter.

De flesta företagen har 3–12 anställda, men ett av företagen är lite större och har 104 anställda. I fyra av företagen är de anställda övervägande män, vilket kan härledas till att dessa fyra tillhör mansdominerade branscher. I det femte företaget dominerar antalet kvinnliga anställda.

Alla intervjupersonerna lever i fasta relationer, oftast också med barn. Anledningen till att jag vägt in social bakgrund är att jag ville undersöka om det kunde vara en påverkande faktor för alkoholbruket.

Intervjupersonerna har varierande utbildning, med allt från grundskola till högskoleutbildning. Dessutom kan utbildningen inte alltid relateras det område i vilket företaget bedriver sin verksamhet.

6.2 Definition av alkoholmissbruk

För att klargöra vad intervjupersonerna menade när de hörde ordet alkoholmissbruk, bad jag dem definiera ordet. De flesta definierade ett alkoholmissbruk, som något som föreligger när en individ dricker väldigt mycket, även i vardagslag. Detta liknar den juridiska definitionen där man menar att alkoholmissbruk är när en individ har en varaktig överkonsumtion som leder till sociala och medicinska besvär (Norström & Thunved, 2004). En av intervjupersonerna definierade alkoholmissbruk enligt följande:

Behov av att dricka alkohol i princip varje dag. Även att dricka sig full varje fredag och lördag. Då är man fel på det!

Någon ansåg att missbruket skulle vara under en längre tid och definierade även anledningar till den stora alkoholkonsumtionen.

Regelbundet intag av alkohol, under en längre tid, flera dagar i veckan, för att hantera stress, eller för att man inte mår bra.

En annan av intervjupersonerna poängterade missbrukarens oförmåga att inte kunna hantera alkoholbruket, när drogen tagit över och individen inte längre har kontroll över sin konsumtion.

Jag tänker på en som dricker väldigt mycket alkohol och inte kan säga nej.

Några av intervjupersonerna betonade vikten av att sköta sitt jobb och menade, att det är ett alkoholmissbruk först när man inte längre klarar av att sköta sitt arbete.

När spriten får konsekvenser. Oavsett när och hur man festar spelar ingen roll så länge man sköter sitt jobb. Det är när det går överstyr, som det är ett alkoholmissbruk.

En av intervjupersonerna menade också att missbrukaren försöker finna anledningar till alkoholkonsumtion så ofta som möjligt.

Inte sköter jobbet, inte fungerar, hittar anledningar till att festa.

Föreställningen att så länge man klarar av att arbeta, så länge finns det inget missbruk, är djupt rotad i vårt samhälle. Jobbet är ett sätt att bevisa att man inte har något större alkoholproblem, utan att man kan hantera det (Nordin, 1994).

6.3 Stress och alkohol

Alla intervjupersonerna ansåg att de i regel inte hade något problem att koppla av efter arbetsdagens slut, däremot kunde de någon gång känna sig stressade i sin arbetssituation. En av intervjupersonerna uttryckte det så här:

Jag kan göra det ibland. Det är oftast när det är många bollar man ska plocka ner, alltså många beslut som ska fattas på en och samma gång.

Det kunde finnas tillfällen då det skulle fattas många beslut och vid stora arbetstoppar, som det var svårare att koppla av, men det gick att hantera eftersom det bara förekom ibland. Detta kan kopplas till Karaseks krav/kontroll modell där han menar att höga krav kombinerat med hög kontroll ger ett aktivt arbete och detta genererar ingen hög stressfaktor, då man har ganska mycket kontroll över situationen (Lindén-Boström, 1990).

Flera av intervjupersonerna uppger att det som utmärker egenföretagarens situation är att man är ensam om allt ansvar vilket kan kännas betungande. Detta handlade mest om småföretagarnas situation, eftersom det i de lite större bolagen oftast finns anställda på nyckelpositioner, vilket avlastar egenföretagaren och gör det möjligt för honom eller henne att koncentrera sig på andra frågor inom verksamheten. I de riktigt små bolagen, som t.ex. små vvs-, eller målerifirmor, arbetar oftast ägaren ute på fältet samtidigt som han eller hon också både har ansvar för ekonomi och för att se till att det finns material för att utföra arbetet. Om någon anställd skulle bli sjuk, faller planeringen och egenföretagaren själv måste kompensera detta med att själv arbeta mera.

Allt hänger på en enda person. Det var jobbigast i början att kunna koppla av, men man lär sig så småningom att det brukar lösa sig. Som egen kan man aldrig släppa taget.

Karaseks krav/kontroll teori stämmer in på detta, då kraven i arbetet inte svarar mot kontrollmöjligheterna. Arbetsbördan kan vara enorm och när man inte ser något slut på detta utöses stressreaktioner (Lindén-Boström, 1990). En av riskfaktorerna som Roman och Trice tar upp är att vara arbetsnarkoman och vara uppe i varv att det enda som hjälper är att använda

alkohol. Som egenföretagare behöver man dock inte vara arbetsnarkoman för att arbeta så mycket, utan det kan vara så att man är tvungen för att få verksamheten att fungera.

Egenföretagarna i min undersökning ansåg sig dock kunna koppla av från arbetet på fritiden och det var endast vid enstaka tillfällen som de upplevde några svårigheter med detta. Istället för att använda alkohol för att koppla av, hade intervjupersonerna andra sätt med vilka de hanterade sin stress, som t.ex. att motionera och använda mental träning. Detta kan kopplas till Kjaerheims teori om copingförmåga, hur individens förmåga är att hantera sin stress (SOU 2005:25).

6.3.1 Hantera stress

Genom intervjuerna framkom också hur intervjupersonerna på olika sätt hanterade sin stress. Några av intervjupersonerna använde motion som ett sätt att rensa ur hjärnan och kunna hantera stressiga situationer. En av intervjupersonerna använde följande sätt att varva ner:

I avkopplande syfte slänger jag mig på sängen och säger till min respektive... Väck mig om 10 minuter! Då kopplar jag av.

K Kjaerheim fann i sin undersökning från 1995, ingen direkt koppling mellan stress och alkohol, utan menade att det handlar om individens copingförmåga, dvs. hur individen hanterar sin stress, som är avgörande för om man använder alkohol för att koppla av stressen. Om individen har andra kanaler att hantera stress, som t.ex. motion, behöver inte alkoholen fylla denna funktion (SOU 2005:25).

Flera av personerna uppgav också att de använde mental träning i form av att intala sig själv att försöka ta en sak i taget, att inte ta ut problem i förskott och att se problemen utifrån ett större perspektiv. "Jag försöker tänka... Det är ju bara pengar!"

Hur man hanterar stressen kan kopplas till Lazarus teori om värdering av stressituationen. Individen tar ställning till om situationen ska uppfattas som ett hot och vilka handlingsmöjligheter man har till hotet (Agervold, 2001). Genom att som ovan nämnda intervjupersoner försöker se situationen ur andra perspektiv och försöka göra någonting å sin situation reducerar man också stressfaktorn.

6.3.2 Ekonomi

Flera av intervjupersonerna uppger att oro för ekonomi kan vara en faktor som är stressande. Det handlar om att ha koll på likviditeten. Ibland är det mycket pengar som ska betalas ut på en gång, för att köpa in nytt lager eller för att kunna betala löner etc. Att vara egenföretagare innebär då oftast att man är ensam om ansvaret, vilket gör att det kan vara svårt att släppa problemet när man kommer hem.

Kan du inte koppla av, så har du det med dig hela tiden och det är ett helvete. Ofta kommer det när man släcker lampan på kvällen.

Den första tiden som företagare var värst, uppgav flera av intervjupersonerna. Efterhand som verksamheten rullade på och man såg att det oftast löste sig, kunde man distansera sig från oro på ett annat sätt.

Enligt Karaseks modell om krav och kontroll, skulle egenföretagarens arbete uppfattas som ett aktivt arbete där höga krav kombineras med högt beslutsfattande (Lindén-Boström, 1990). Företagaren har ju hög kontroll inom sitt företag, men är ofta beroende av andra faktorer på marknaden, såsom grossister och leverantörer, vilket minskar kontrollen över det egna arbetet och stressfaktorn ökar. Detta påvisade även Leif Öjesjö i sin undersökning där han uppmärksammade den press som småföretagaren utsattes för i form av ökade krav från leverantörer och grossister och även ständiga krav på högre lönsamhet (Öjesjö ur Andréasson, 2002).

6.3.3 Alkohol som stressreducerande medel

Flera av intervjupersonerna ansåg att alkohol mycket väl kan användas som ett sätt att koppla av vid stressiga situationer och en del medgav att de själva använt sig av den möjligheten vid tillfällen med stor arbetsbörda.

När det blir körigt, är det klart att det är lätt när du kommer hem på kvällen att ta alkoholen som avkoppling. Det är lätt gjort för det finns dagar som är fruktansvärda.

Enligt Lazarus stressteori utlöses stress när individen känner att de egna resurserna inte svarar mot omgivningens krav. När man ställs inför övermäktiga uppgifter måste individen dämpa ångest och oro och då kan alkoholen ge den lindring som behövs (Agervold, 2001).

6.3.4 Kvinnor och alkohol

På frågan om det kan vara någon skillnad i toleransnivån på männens respektive kvinnors alkoholmissbruk, svarade samtliga män att det är mycket lättare att upptäcka kvinnors missbruk av den anledningen att man reagerar mer när en kvinna dricker ofta och mycket, än om en man gör det.

Om en man tar en whiskey varannan kväll, jämfört med att kvinnan tar ett par glas vin, då ser jag nog mer...Jag reagerar mer på att kvinnan gör det.

De kvinnliga intervjupersonerna trodde inte att det är vanligt att kvinnor löser sin stress genom att använda alkohol. En av de kvinnliga intervjupersonerna förklarade varför genom detta citat:

Vi har inte tid! Vi går inte ofta hem och sätter oss och varvar ner, utan då är det tvättmaskinen, maten och ungarnas gympakläder och sånt, så jag tror inte vi hinner.

Ingen av kvinnorna i undersökningen kunde tänka sig att använda alkohol i avstressande syfte, medan alla männen i undersökningen fann det möjligt att någon gång använda alkohol av den anledningen. Detta tyder på att alkoholnormerna mellan könen är olika. Av tradition har normerna för mäns alkoholbruk varit mer tillåtande än för en kvinna. Att en man blir berusad upplevs inte på så störande som om en kvinna skulle bli full (Johansson & Wirbing, 1999).

6.4 Personliga relationer och alkohol

Under intervjuerna framkom också att en väsentlig faktor för hur och om man använder alkohol är hur den sociala situationen ser ut. Flera av intervjupersonerna har vid någon tidpunkt i livet levt ensamma och menade att det förekom oftare att man använde sig av alkohol för att koppla av under den perioden. En av intervjupersonerna uppgav att han efter

skilsmässan arbetade väldigt mycket och var så uppe i varv att det hände att han behövde ta en whiskey för att varva ner.

Det blev tyst hemma. Inga ungar som sprang i trapporna. Då hände det att jag tog en whiskey, satte mig och läste en bok och kopplade av.

Vidare menade några av intervjupersonerna att det är av stor betydelse vilken syn på alkohol respektive make eller maka har. En av personerna berättade om en bekant med eget företag vilken hade för vana att ta en whiskey varje dag när han kom hem.

Nej, nej han har inga problem. Han tar en whiskey och skulle han ta två, så stoppar hans hustru.

En riskfaktor för alkoholmissbruk kan vara just avsaknad av social kontroll. Detta kan gälla både i arbetet och genom avsaknad av personliga relationer. Som egenföretagare har man inte någon kontroll genom överordnade. Finns det inte heller några personliga relationer, finns det ingen social kontroll och möjlighet att utveckla ett dolt missbruk är betydligt lättare (Lindén-Boström, 1990).

6.5 Alkoholkultur

6.5.1 Förändrat alkoholbruk

I undersökningen framkom att flera av intervjupersonerna ansåg att alkoholbruket har förändrats under de senaste åren. Idag dricker man mera vin och öl än vad man gjorde förr. Intervjupersonerna menade också att det konsumeras mer alkohol än förut och att det är vanligare att man dricker även i vardagslag. Förut var alkoholkonsumtionen begränsad till helgerna, men det är inte fel att ta ett glas vin till maten även en dag mitt i veckan, menade de flesta av intervjupersonerna. En av personerna i min undersökning berättade om hur han bjudit en whiskey på en person som kom på besök mitt i veckan, och personen ifråga avböjde med motiveringen att det inte passar sig att dricka mitt i veckan. Någon fredag senare träffade intervjupersonen honom ute på staden och vid det tillfället var han mycket berusad.

Jag tänkte, det var ju väldigt märkligt... Vem har bestämt att nu är det fredag och då...ja?

Alkoholnormerna är styrande för när vi använder alkohol. Det är normerna i vårt samhälle, och även i vår samhällsgrupp, som styr när på dagen det passar sig att dricka och även vilka dagar i veckan som det är tillåtet att använda alkohol (Lalander & Svensson ur Andréasson, 2002). Undersökningar visar att alkoholbruket varierar i olika sociala skikt. Arbetare tenderar att dricka mer på helgerna medan tjänstemän breder ut alkoholkonsumtion över veckan (Öjesjö ur Andréasson, 2002).

6.5.2 Representationer

Alkoholkulturen har förändrats under de senaste decennierna, uppger samtliga intervjupersoner. Representationer är inte så ofta förekommande som de var förr. Kunderna uppskattar inte att bli utbjudna på krogen längre. Många föredrar istället någon form av aktivitet, som t.ex. idrottsevenemang, teater eller utställningar. Vid sådana tillfällen förekommer oftast ingen eller mycket åerhålsamt med alkoholhaltiga drycker.

Det var nog mycket värre förr, kan jag tänka mig, när man lyssnar på när de gamla bilhandlarna berättar om vilka rejäla fester de hade.

Förr kunde supen vara en bekräftelse på ett köp. Man tog varandra i hand och drack en ”köpesup” som ett sigill på affären. Inga papper behövde skrivas. Det var också vanligt, speciellt i bilbranschen, att affärsuppgörelsen ägde rum i köparens hem, menade några av intervjupersonerna.

Enligt kulturanthropologin är det traditioner och ritualer som styr vårt alkoholbruk. Detta förändras kontinuerligt allteftersom samhället förändras (Johansson & Wirbing, 1999). Det som förut uppskattades, såsom att som kund bli utbjuden av företagen, är inte längre så tilltalande eftersom det är andra värden som styr. Det är ofta brist på tid, och samvaron med familjen och att kunna ägna sig åt fritidsintressen, värderas idag högre.

6.5.3 Branschkultur

Ett av företagen i min undersökning har också anknytning till lastbilsbranschen och intervjupersonen menade att inom den specifika branschen finns en helt annan alkoholkultur. Kunderna uppskattar åkarträffar eller t.ex. ålagille med god mat och alkohol, helst starksprit.

Varje år ordnas också resor för att se på nya modeller och då börjar man dricka starksprit direkt på morgonen.

För att det ska vara en lyckad åkarträff så ska det vara brännvin, så är det. Sprit är viktigt och är alltid med på agendan.

I samband med konferenser och möten är det betydligt oftare tillfällen till övernattningar, uppgav intervjupersonerna. Detta varierade visserligen mycket mellan branscherna. Företagaren inom livsmedelsbranschen hade i stort sett inga konferenser, eller möten med övernattningar, utan det var i regel endagsmöten, då man åkte hem igen efter dagens slut. I de andra bolagen fanns fler tillfällen till övernattningar, men det var allra mest förekommande i det ”stora” bolaget. En av intervjupersonerna menade att det kunde vara en fördel när det serverades alkohol, eftersom många vågar framföra sina åsikter när de fått lite att dricka. Dessutom är det ett sätt att skapa kontakter inom affärsvärlden, då man tar en öl tillsammans i baren.

Utifrån det epidemiologiska perspektivet finns det ett antal riskfaktorer som är avgörande för utvecklandet av alkoholmissbruk. En av dessa är alkoholkonsumtion genom arbetet, de tillfällen i arbetet där det förväntas att man ska använda alkohol, t.ex. på kundträffar (Lindén-Boström, 1990). Inom en del av de branscher som finns representerade i min undersökning, är det vanligt att man knyter affärskontakter genom att ta sig en drink tillsammans på kvällen. Man knyter kontakter och förbindelser som kan vara av stor vikt för verksamheten och alkoholen är en betydelsefull del av detta.

6.5.4 Normbrott

Vid frågan om vad som skulle hända om man bröt mot den gängse normen av alkoholbruk inom branschen, svarade de flesta intervjupersonerna att det skulle uppfattas som snålhet från företagets sida. En av intervjupersonerna svarade att det finns en risk att kunder och personal tror att företaget går dåligt. Det upplevs som generöst när man bjuder på sprit och människor förväntar sig detta. Intervjupersonen menade att spriten upplevs som en viktigare del än vad maten är.

Det bjuds ju alltid... och skulle det inte göra det, då hade det blivit liv! Det är ju en gammal tradition.

Samtliga intervjupersoner svarade att det bjuds på alkohol vid personalfester, men aldrig i stora mängder. Det förkommer även att man har personalfester, då ingen alkohol serveras, t.ex. vid jultallrik efter arbetsdagens slut. Anledningen är då att de flesta hade kört bil till jobbet och behöver ta sig hem på samma sätt.

Alkoholen har i vårt samhälle en stor betydelse vid festliga sammanhang. Den fungerar som en passage mellan vardag och fest (Johansson & Wirbing, 1999). Kunder och personal upplever att företaget bjuder på något utöver det vanliga, då alkohol är med i bilden. Man känner sig påkostad och betydelsefull när man blir bjuden på något festligt.

6.6 Tillgänglighet

6.6.1 Fria arbetstider

Ingen av intervjupersonerna trodde att egenföretagare med små företag kan utnyttja möjligheten med fria arbetstider, eftersom företaget ganska snart skulle gå omkull i så fall. Någon av intervjupersonerna menade att det nog var lättare att utnyttja möjligheten att ta längre lunch, eller att stänga in sig på kontoret och låsas vara upptagen. På så sätt finns man ju ändå på plats och det är viktigt att upprätthålla sin ställning inför personalen. En av intervjupersonerna uttryckte sig så här:

Det håller inte i längden. Det är viktigt med ordning och reda och chefen ska föregå med gott exempel.

En av riskfaktorerna för ett utvecklande av alkoholmissbruk anses vara obunden arbetstid och frånvaron av kontroll från överordnade. Detta kan också underlätta för att dölja ett eventuellt missbruk, då man har möjlighet att hålla sig undan när man är påverkad eller ”dagen efter” (Lindén-Boström, 1990). Min empiri överensstämmer inte med denna riskfaktor, då alla intervjupersonerna var överens om att ett sådant förhållningssätt inte skulle fungera i längden, utan att företaget skulle gå omkull. Det kan kanske bero på att klimaten på marknaden har hårdnat sedan 1990, när de undersökningar som Lindén-Boström redogör för gjordes, vilket gör att denna riskfaktor inte längre kan anses aktuell. Det kan också bero på att attityderna inom företagsvärlden har ändrats och att ett sådant förhållningssätt inte längre är förenligt med vad man anser vara en god företagsledare.

6.6.2 Tillgänglighet till alkohol genom arbetet

Personerna i min undersökning hade främst tillgång till alkohol i arbetet genom de konferenser och möten med övernattningar, som de deltog i. Företagaren inom livsmedelsbranschen har aldrig övernattningar, utan de möten som finns är regionala och endast på dagtid, vilket gör att det aldrig serveras alkoholhaltiga drycker, eftersom de flesta deltagare är bilburna. Inom de andra branscherna är det vanligare med konferenser med övernattningar och då serveras i regel alkohol till middagen på kvällen. En av intervjupersonerna menade, att det inte är ovanligt med tre resdagar i veckan för företagsledare i lite större företag och att det då oftast serveras en konjak till kaffet, eller att man är några stycken som går och tar en öl.

Att ta något att dricka till maten när man är iväg, är som att ta en kaka till kaffet.

I artikeln *Spriten flödar på jobbet*, av Eva Dahlgren, uttalar sig Morgan Karlsson, chef för Aleforsstiftelsens behandlingshem och menar att inställningen till alkohol har förändrats och att det är mycket vanligt på arbetsplatserna att gå och ta en drink efter arbetsdagens slut (Dahlgren, 2005). I en undersökning av K. Kjaerheim påvisades att en person med arbetskamrater som minst en gång i veckan tog en drink efter jobbet, hade mycket större risk att utveckla ett alkoholmissbruk (SOU 2005:25). Detta kan kopplas till min empiri i den meningen att innebär arbetet många tillfällen om året då man går ut på kvällen med kolleger, är risken större att utveckla ett missbruk.

6.6.3 Ekonomisk och geografisk tillgänglighet av alkohol

Flera av intervjupersonerna menade att det är både lätt och billigt att skaffa alkohol i södra Sverige. Det vanligaste är att man åker ner till Tyskland och lastar bilen full och att man därför alltid har alkohol hemma. Flera menade att den s.k. bag in box- förpackningen, 3-litersförpackning av både vin och starksprit, är en riskfaktor. När en sådan står öppnad i köket, är det lättare att ta sig ett glas vin då och då än om man är tvungen att öppna en ny flaska. En av intervjupersonerna menade att om det mot förmodan skulle vara slut hemma, så är det lätt att snabbt skaffa nytt.

Om du kommer hem och blir sugen och du inte har, så är det bara att lyfta på luren och ringa vem som helst.

I en undersökning från 1983, fann man att i de flesta fall av alkoholmissbruk, var riskfaktorerna socialt tryck och tillgången till billig alkohol de styrande (SOU 2005:25). Forskaren Genevieve Ames menade att individer som har tillgång till alkohol genom arbetet, ökar sin konsumtion även på fritiden (Öjesjö ur Andréasson, 2002). Inom flera av de branscher som representeras i min undersökning, är alkohol ett ofta förekommande inslag vid konferenser och möten och innebär en del tillfällen till alkoholkonsumtion i vardagslag. Detta skulle innebära att det är lättare att använda alkohol även på fritiden. Den geografiska tillgängligheten till billig alkohol som Sydsverige har, kan innebära en riskfaktor eftersom det alltid finns stora mängder alkohol tillgängligt.

6.7 Rehabilitering

6.7.1 Alkohol och drogpolicy

Endast ett av företagen i min undersökning hade en alkohol- och drogpolicy. Detta kan bero på att alla företag utom ett hade mindre än 12 anställda och det är inte vanligt att företag i den storleksordningen har en skriftlig policy. Bolaget med 104 anställda har en alkohol- och drogpolicy och har vid några tillfällen fått tillämpa den då anställda haft alkoholproblem. Intervjupersonen beskrev hur de gått tillväga när de konfronterade den anställde med missbruksproblematiken.

Det gäller att vara tydlig och att ha allt klart med behandlingshem och allt.

En alkohol- och drogpolicy är riktlinjer för hur man ska arbeta med missbruksfrågor på företaget. I denna sätts också de normer som gäller på företaget. Policyn är tänkt att fungera som ett stöd, när man behöver ta tag i en missbruksproblematik (Prevent, 2001). Alkohol- och drogpolicyn är tänkt att användas som ett hjälpmedel för ledningen av företaget och även för medarbetarna, vid en missbruksproblematik. Men eftersom ledningen är den instans som ska ta tag i problemet, finns inte ägarens eventuella missbruk som en del av policyn utan omfattar bara de anställda.

6.7.2 Egenföretagaren och rehabilitering

De flesta intervjupersonerna i de mindre bolagen menade, att eftersom egenföretagaren själv arbetar så nära sina anställda och oftast har ett kamratligt förhållande, skulle någon av de

anställda reagera om ägaren har alkoholproblem och då också våga säga ifrån. Några av intervjupersonerna menade att familjen skulle ta tag i situationen, om egenföretagaren skulle gå in i ett aktivt missbruk. En av personerna menade att problemet i egenföretagarens fall kontra den anställdes, är att ingen av de anställda kan ställa samma ultimatum som arbetsgivaren kan gentemot den anställda.

I företaget är det ju ingen som säger till mig, att sköter inte du dig och går på den här behandlingen, så är du inte min chef längre, för då fixar vi en ny chef. Så är det ju inte!

I arbetsmiljölagen finns regler om rehabiliteringsskyldigheter av anställda med missbruksproblematik (Prevent, 2001). Arbetsgivaren själv är inte omgärdad av de sociala skyddsnäten, vilket kan innebära att ett missbruk fortgår längre än vid en anställds missbruk. Ingen av intervjupersonerna hade funderat över denna omvända kontrollfunktion och när jag ställde frågan, blev flera av intervjupersonerna tysta en stund och reflekterade över frågan. En av intervjupersonerna menade att även detta kunde regleras i lagen, som en skyldighet från de anställda.

Det skulle ha funnits krav på att anställda slår larm, om arbetsgivaren har problem.

I arbetsmiljölagen, tredje kapitlet, första paragrafen, står att arbetsgivare och arbetstagare ska samverka för att åstadkomma en god arbetsmiljö, vilket kan tolkas som att arbetstagaren har en skyldighet gentemot arbetsgivaren att ingripa vid ett eventuellt missbruk även från arbetsgivarens sida.

Alla intervjupersonerna kunde ge exempel på egenföretagare med alkoholproblemen. En av intervjupersonerna beskrev en bekant med ett långt fortskridet missbruk, som hade lyckats att dölja sitt problem för omgivningen.

Familjen hade inte märkt någonting, men han hade spritflaskor gömda överallt i garaget. Men han drack på ett konstigt sätt... bara hällde ner ölet i halsen.

Avsaknad av kontroll ses som en av riskfaktorerna för att utveckla ett alkoholmissbruk. Vidare finns en hypotes om att personer med hög alkoholkonsumtion, gärna söker sig till yrken där det saknas kontroll eftersom det är lättare att dölja sitt missbruk där (SOU 2005:25). Intervjupersonerna i min undersökning såg inte någon möjlighet i att bedriva ett företag och samtidigt vara inne i ett långvarigt missbruk, men samtidigt kunde i alla fall några ge exempel på företagare som lyckats dölja sitt missbruk under längre tid.

7. KOMMENTAR OCH SAMMANFATTNING AV TEORI OCH ANALYS

Under uppsatsarbetet har jag funnit att anledningen till ett alkoholmissbruk är mycket komplext och att orsakerna kan vara många. Därför är det inte rätt att påstå att jag funnit samband mellan att vara egenföretagare och utvecklandet av ett alkoholmissbruk, då min undersökning är alldeles för liten för att kunna dra sådana slutsatser. Men jag har funnit orsaker till varför egenföretagande skulle vara en riskfaktor för alkoholmissbruk.

7.1 Stress

Mina undersökningar har visat att det unika i egenföretagarens situation kan vara att de flesta småföretagare står ensamma i sitt beslutsfattande och även med de problem som uppstår. Flera av intervjupersonerna uppgav att det var tungt att vara ensam om allt ansvar.

Av intervjuerna framkom också att de viktigaste stressfaktorerna för en egenföretagare är ekonomisk stress och stress som uppkommer vid stor arbetsbörda och när många stora beslut ska fattas. Flera av intervjupersonerna pratade om den press som uppstår vid likviditetsproblem. Likaså upplevde flera av intervjupersonerna stor press när arbetsbördan var stor och viktiga beslut skulle fattas. Vid sådana tillfällen kunde det vara svårt att släppa tankarna på arbetet efter arbetsdagens slut.

Alla personerna i min undersökning hade varit företagare i minst 7 år och var alla etablerade inom sitt yrkesområde. En del vittnade om att de första åren varit jobbigast men att man klarade av ekonomisk stress och stora arbetstoppar bättre efterhand, när man lärde sig att det mesta brukar lösa sig till slut.

Enligt Karaseks krav/kontroll teori kan en egenföretagare placeras in i ett aktivt arbete, eftersom det innebär både höga krav och en hög kontroll (Lindén-Boström, 1990). Detta skulle innebära att stressfaktorn i arbetet skulle bli relativt låg. Men trots att man som egenföretagare har en hög kontroll över sitt arbete inom företaget, finns det andra utifrån kommande faktorer som är styrande, såsom grossister och leverantörer, och medför då att kontrollgraden i arbetet reduceras.

Vid intervjuerna redovisade samtliga personer hur de gick tillväga för att hantera sin stress. Det visade sig i min undersökning att förmågan att hantera stress, copingförmågan, är mycket individuell. En del använde motion som stressreducerande medel, medan andra kunde tänka sig att använda alkohol i syfte att koppla av. Dessutom är det individuellt vad personerna upplever som stressande. Stora arbetstoppar kan kännas stimulerande för någon, medan andra ser det som ett oöverstigligt hinder. Detta stämmer överens med Lazarus teori om att stress utlöses beroende på hur individen värderar sina egna resurser gentemot de krav som omgivningen ställer (Agervold, 2001).

7.2 Alkoholkultur

Alla intervjupersoner var eniga om att alkoholkulturen förändrats, både inom arbetslivet och i privatlivet. Dessutom fann jag väsentliga skillnader mellan de branscher som egenföretagarna i min undersökning representerade. Inom livsmedelsbranschen fanns i stort sett ingen alkoholkonsumtion i samband med arbetet, medan det inom bilbranschen fanns åskilliga tillfällen då det förekom alkohol, då oftast i samband med konferenser eller möten.

Jag har använt mig av ett epidemiologiskt perspektiv där man kopplar olika riskfaktorer i arbetsmiljön till personers alkoholkonsumtion. En av de riskfaktorer som anses som styrande för utvecklandet av ett alkoholmissbruk, är alkoholkonsumtion genom arbetet, då det förväntas att man ska dricka alkohol eftersom det tillhör normerna i branschen (Lindén-Boström, 1990).

För företagarens del handlar det många gånger om att själv bjuda på alkohol, som en del av affärlivet. Kunder och personal är vanda vid att det bjuds alkoholhaltiga drycker och att bryta mot normen skulle uppfattas som snålhet, och kanske som att företaget började gå dåligt, ansåg flera av intervjupersonerna. Ur ett alkoholkulturellt perspektiv menar Johansson & Wirbing (1999) att alkoholen är betydelsefull i vår kultur när det gäller festliga sammanhang. Traditioner och ritualer styr vårt alkoholbruk, liksom normer i den grupp man tillhör. Hur alkoholkulturen inom branschen ser ut är styrande för företagets alkoholnormer.

Enligt min mening var den intressantaste information som framkom genom min undersökning, att det finns stora skillnader i hur kvinnor och män tänker när det gäller att använda alkohol. Ingen av kvinnorna i undersökningen kunde tänka sig att använda alkohol som ett stressreducerande medel, medan alla männen mycket väl kunde tänka sig att använda

den möjligheten. Dessutom menade alla männen att det är mycket lättare att upptäcka en kvinnas missbruk eftersom man reagerar mer när en kvinna använder onormalt mycket alkohol.

Traditionellt har kvinnor inte använt alkohol i samma utsträckning som männen och alkoholkulturen för män är även idag mer tillåtande för män än för kvinnor (Johansson & Wirbing, 1999). Könsnormerna håller på att förändras och alkoholvanorna bland unga kvinnor har förändrats, mycket beroende på det kontinentala sättet att dricka i vårt land idag. Det kan tänkas att svaren hade sett annorlunda ut om jag intervjuat unga egenföretagare mellan 20 och 30 år.

7.3 Tillgänglighet

Ingen av intervjupersonerna i min undersökning ansåg att egenföretagaren skulle ha möjlighet att utnyttja friheten att själv bestämma sina arbetstider. Företaget inte skulle fungera i längden, eftersom det måste finnas någon på plats som kan fatta beslut och lösa problem. Även i större företag där det finns anställda som tar hand om stora beslut är det viktigt att företagaren själv föregår med gott exempel, uppgav en del av intervjupersonerna.

En av riskfaktorerna för ett alkoholmissbruk är enligt Lindén-Boström (1990), obundna arbetstider och avsaknad av kontroll från överordnad, men jag fann inte att egenföretagaren skulle omfattas av riskfaktorn, eftersom detta inte verkar vara en del av småföretagarnas verklighet. Naturligtvis skulle det kunna se annorlunda ut om min undersökning varit mer omfattande, men resultaten i min undersökning visar ändå på denna tendens.

7.4 Rehabilitering

Endast det största av företagen i undersökningen hade en alkohol- och drogpolicy och det var endast detta företag som hanterat missbruksproblem i företaget.

Policyn ska användas som ett stöd i arbetet vid en missbruksproblematik och lägger också en grund till företagets syn på alkohol under arbetet. Policyn kan också vara ett stöd för hur medarbetare ska agera när man misstänker att en kollega har ett missbruk (Prevent, 2001). De flesta företagare trodde att deras medarbetare skulle våga säga ifrån om ägaren hade ett alkoholmissbruk, eftersom man i företag med få anställda arbetar nära varandra och har ett kamratligt förhållande.

8. SLUTDISKUSSION

Syftet med min uppsats var att undersöka egenföretagares syn, på om de villkor som följer ett eget företagande, kan vara en riskfaktor för utvecklandet av ett alkoholmissbruk. Mina frågeställningar var; Hur ser intervjupersonerna på sambandet mellan den branschspecifika alkoholkulturen?, Hur ser intervjupersonerna på stressfaktorn, med stort ansvar, oro för ekonomi, lönsamhet mm och möjligheten att använda alkohol som ett stressreducerande medel?, Hur ser intervjupersonerna på tillgänglighet till alkohol som en riskfaktor för alkoholmissbruk? Och Hur ser intervjupersonerna på rehabilitering av alkoholmissbruk för egenföretagaren? Genom att undersöka dessa faktorer ville jag försöka skapa en förståelse för om egenföretagare löper en större risk än andra yrkesgrupper att hamna i ett aktivt missbruk.

”Är det synd om egenföretagare nu också?”, Frågade en av mina studiekamrater, när hon hörde mitt val av uppsatsämne. För många innebär säkert egenföretagare en privilegierad grupp, med stor frihet att bestämma över sitt arbetsliv. Ofta är också eget företagande förknippat med tanken att man som företagare har det väldigt gott ställt. Detta är säkert överensstämmande med verkligheten i många fall, men det finns också en baksida av medaljongen. Det som utmärker egenföretagarens situation är att de i regel är ensamma om allt ansvar i företaget. Alla problem måste lösas av denna enda person, som också ensam ska fatta alla beslut. Som egenföretagare omfattas man inte heller av det sociala skyddsnät, som anställda ingår i, utan man är lämnad att klara sig själv. Detta kan kännas tungt för en ensam person, vilket också framkom genom mina undersökningar.

Lagen handlar mycket om arbetsgivarens skyldigheter gentemot sina anställda, men ingenstans finns regler för vilka rättigheter egenföretagaren har, när det gäller arbetsmiljö. Arbetsgivaren har en lagstadgad skyldighet att erbjuda den anställde rehabilitering, vid en missbruksproblematik, och den anställde kan inte sägas upp pga. av sitt missbruk, så länge han eller hon går med på den behandling som arbetsgivaren erbjuder. Detta innebär kanske också att individen snabbare får hjälp att ta tag i sitt missbruk, eftersom arbetet kan stå på spel.

Men vad gäller för ägaren själv? Finns det inga arbetsgivare som har alkoholproblem? Eller är det så att de privilegierade grupperna i samhället får klara sig själva när de får

problem, för har man frihet att fatta beslut i andra frågor så får man ta ansvar för sig själv också när det gäller den här biten? Ska inte de anställda också ha skyldigheter gentemot sin chef när det gäller arbetsmiljön? Det finns ju faktiskt reglerat i arbetsmiljölagen 3 kap, 1 §, att arbetsgivare och arbetstagare ska samverka för att skapa en god arbetsmiljö (Prevent, 2001). Det kan ju faktiskt vara så att ägaren i ett litet företag som arbetar tillsammans med sina anställda i verksamheten, utsätter både sig själv och sina medarbetare för risker genom sitt missbruk. Tänk er scenariot att en egenföretagare i verkstadsindustrin är påverkad på arbetstid och kör och lastar varor med truck. Om det vill sig illa kan dessutom arbetsgivarens missbruk mynna ut i att företaget gå omkull och de anställda förlorar sitt arbete.

Egenföretagarens situation kan stämma in på många av de riskfaktorer som redovisas av Margareta Lindén-Boström (1990) i boken *Arbetsliv och miljö*. En av riskfaktorerna som tas upp är avsaknad av kontroll från överordnade, vilket skulle möjliggöra ett missbruk och göra det lättare för individen att dölja ett sådant. Även Leif Öjesjö (Öjesjö ur Andreasson, 2002) fann i sin undersökning ett samband mellan denna riskfaktor och egna företagare. En hypotes som finns bland forskare inom arbetslivet är att personer med alkoholproblem gärna söker sig till yrken, där det är möjligt att fortsätta med sin alkoholkonsumtion. Exempel på sådana yrken kan vara krogvärlden, konstnärer etc.

Detta kan, enligt min mening inte appliceras på gruppen egenföretagare då det är svårt att driva ett mindre företag och samtidigt vara inne i ett aktivt missbruk. Intervjupersonerna i min undersökning ansåg också att det inte skulle fungera i längden att orka hålla skärpan, att fatta beslut och lösa problem som är en del av egenföretagarens arbete och samtidigt nyttja stora mängder alkohol. Däremot tror jag med de indikationer jag fått genom min undersökning att det är lätt att gå in i ett missbruk som egenföretagare, eftersom denna yrkesgrupp omfattas av många av de riskfaktorer som är påverkande för att utveckla ett missbruk.

9. KÄLLFÖRTECKNING

Agervold, Mogens (2001) *Arbete och stress – En introduktion till arbetsmiljöpsykologi*. Studentlitteratur. Lund

Alkoholkommittén, *Verksamheten 2005*, <http://www.alkoholkommitten.se> (2005-12-13)

Andréasson, Sven (2002) *Den svenska supen i det nya Europa. Nya villkor för alkoholprevention – en kunskapsöversikt*. Statens Folkhälsoinstitut, Växjö

Bengtsson, Anna-Bodil & Gavelin, Ingegerd (2004) *Familjer och missbruk – Om glömda barn och glömda föräldrar*. Visby: Books-on-Demand

Dahlgren, Eva F (2005) *Spriten flödar på jobbet* Arbetsliv, Nummer 4, s. 20

Holme, Idar Magne & Krohn Solvang, Bernt (1991) *Forskningsmetodik – Om kvalitativa och kvantitativa metoder*, Lund, Studentlitteratur

Hermansson, Ulric (2004) *Riskbruk av alkohol i arbetslivet – En kunskapsöversikt om motiv och åtgärder*. CAN

Johansson, Katarina & Wirbing, Peter (1999) *Riskbruk och missbruk*, Stockholm, Natur och kultur.

Lindén-Boström, Margaretha (1990) *Arbetsmiljö och alkohol – en studie om alkoholbruk och dess relationer till olika arbetsmiljöförhållanden i en organisation*, Tema hälso- och sjukvården i samhället. Universitetet i Linköping. Linköping.

Marklund, Staffan (1995) *Rehabilitering i ett samhällsperspektiv*, Lund, Studentlitteratur

Nationalencyklopedin, www.nationalencyklopedin.se (2005-12-21)

Nordin, Sten (1994) *Folksjukdom nr.1*, Södertälje, Larsons Förlag

Norström, Carl & Thunved, Anders (2004) *Nya sociallagarna*, Stockholm: Norstedts Juridik AB

Prevent (2001) *Systematiskt arbete med Hälsa-Miljö-Säkerhet*, Kristianstad, Kristianstads Boktryckeri AB

SOU 2005:25 *Gränslös utmaning – alkoholpolitik i ny tid, slutbetänkande från Alkoholinförseletredningen*. www.regeringen.se (2005-12-13)

Svenska Arbetsgivareföreningen (1997) *SAF handboken – Arbetsgivarens ABC*, Arlöv, Tryckeri Berlings Grafiska AB

Trice M, Harrison & Sonnenstuhl, William J (1988) *Drinking behavior and Risk Factors Related to the Work Place*, The journal of applied behavioural science, Vol 24

Uhlen, Torbjörn (2005) *Missbruksproblem vanligt på jobbet*, Arbetsliv, Nummer 4, s. 6

Zeidler, Krister (2005) *Alkohol ofta bakom långa sjukskrivningar* Arbetsliv, Nummer 4, s. 22

Öjesjö, Leif (1992) *Alkoholism och arbete – Sex biografiska fallstudier*, Nordisk Alkoholtidskrift Vol. 9, 1992:1, s.28

10. BILAGA 1

10.1 Intervjuguide

Denna guide har använts som stöd i intervjuerna och frågorna har inte alltid ställts i den ordning som de står här. Det har berott på hur intervjun utvecklats och intervjuguiden har fungerat som en form av checklista för mig.

Bakgrundsfakta

- Bolagsform
- Antal anställda i företaget/könsfördelning
- Hur länge har du varit ägare till företaget och är du ensam ägare?
- Vad arbetar du med inom företaget?
- Social situation/familj, ålder, utbildning

Alkoholmissbruk

- Vad innebär ordet alkoholmissbruk för dig?
- Tror du att det är vanligt med alkoholmissbruk bland egenföretagare och i så fall varför?
- Tror du att det kan vara någon skillnad mellan småföretagare och företagare med stora bolag och i så fall varför?
- Finns det någon alkohol- och drogpolicy på företaget?
- Arbetar ni med någon form av alkoholprevention på företaget, t.ex. FHV?

Alkoholkultur inom branschen

- Vilken alkoholkultur finns inom branschen?
- Hur många representationstillfällen medverkar du i årligen?
- Hur många övernattningstillfällen har du årligen i samband med arbetet?
- Förekommer det alkohol vid representationer eller konferenser?
- Förekommer det alkohol i samband med personalfester?
- Hur ser du på att alkoholkulturen inom din bransch?
- Vad skulle hända om man bryter mot normerna inom branschen?

Stress och alkohol

- Vad innebär ordet stress för dig?
- Hur upplever du din arbetssituation?
- Hur är din förmåga av att koppla av från arbetet på fritiden?
- Tror du att det är någon skillnad i föregående fråga beroende på om man är ägare eller anställd chef? (Text som ägare kan du inte säga upp dig.)
- Hur ser du på möjligheten att använda alkohol i avkopplande syfte?

Tillgänglighet av alkohol

- Hur ser du på tillgängligheten av alkohol i ditt arbete?
 - Att ha råd.
 - I samband med övernattningsstillfällen
 - Att arbetet tillåter flexibla arbetstider
 - Kan finnas på kontoret
 - Att det är billigt att köpa alkohol i Sydsverige.
- Tror du att det är någon skillnad på alkoholbruket förr och idag och i så fall varför?
- Hur ser du på möjligheten att ha ett fortlöpande missbruk och samtidigt klara av att sköta ett företag?
- Kan det vara skillnad på toleransnivån mellan mäns och kvinnors alkoholmissbruk?

Rehabilitering vid missbruksproblematik

- Som arbetsgivare har man ett rehabiliteringsansvar för den anställda vid missbruksproblematik. Men egenföretagaren faller utanför ramen vid ett eget missbruk. Hur ser du på det?
- Kan du referera till något fall där det kommit fram att egenföretagare haft ett missbruk och vad hände som gjorde att man tog tag i problemet?